

قىرىغزەلىنىن تارىخىي پوسۇ
«ماناس» تىن
2 - بۆلۈم

سەمەتەي

(بىرىنچى كىتەپ)
ايتۇچۇ: جۇسۇپ ماماي
جازىپ الۇچۇ: سەن وىقۇ، پازىل
ئىرەتتۈچۇ: م. ەرخى

شىنجاڭ ەل باسمىسى

«МАНАС-1000» МАМЛЕКЕТТИК ДИРЕКЦИЯСЫ
ИЛИМИЙ-ПРОПАГАНДАЛЫҚ «МҰРАС» ІШКЕР ДӨЛБӨӨРҰ

КЫРГЫЗ УЛУТТУҚ ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
АДАБИЯТ ЖАНА КӨРКӨМ ӨНӨР ИНСТИТУТУ

ЖУСУП МАМАЙ

I-китеп
ЭПОС

Араб арибинен азыркы кыргыз
арибине которуп түшүргөн жа-
на баш сөзүн жазган
КЕҢЕШ КЫРБАШЕВ

БИШКЕК
«ШАМ» БАСМАСЫ 1995

РЕДКОЛЛЕГИЯ МҮЧӨЛӨРҮ:

Айтматов Ч. Т. — төрага.	Шаршеев Ш.
Жакнев Б.	Асанканов А.
Жусупов К.	Садыков Б. — жооптуу катчы
Кырбашев К.	Сарыпбеков Р.
Акматалиев А.	

Көркөмдөгөн сүрөтчүсү Р. Исаков

Ж—93

Жусуп Мамай
Семетей: Эпос. I — китеп. /Түз. ж-а баш сөзүн жазган К. Кыр-
башев. Кырг. Улут. И. А. ж. б. — Б.: Шам, 1995 — 268 б.
ISBN 5-7499-0003-7

Жусуп Мамай Кытайдагы Кызыл-Суулук атактуу манас-
чы жана аны изилдөөчүлөрдүн көрүнүктүү өкүлү.

Ал Манастын 8 муунга чейинки варианттарын эл арасы-
нан чогултуп, жарыкка чыгарууда зор үлүшүн коюп.

Жусуп Мамайдын «Семетейинин» I — китеби Семетейдин
балалык чагы, жигитчилик курагы, Таласка келиши, атасынын
хан Ордосун калыбына келтириши жана Айчүрөккө үйлөнүшү
сыяктуу кызыктуу окуяларды камтыйт.

Китеп «Манас» эпосунун 1000 жылдык мааракесине кара-
та чыгарылды.

Ж — 4604000000
М 445(11)—95 4—1995

ББК 82.3 (2Ки)

ISBN 5-7499-0003-7

© «Шам» басмасы, 1995

Дүйнөлүк мааниге ээ, улуу мурасыбыз «Манас» эпо-
су жөнүндө сөз болгондо кыргыз эли жалгыз гана Ма-
нас баатырдын улуу жүрүшүн түшүнбөстөн, эли-жерин
коргогон Манас, анын уулу Семетей, небереси Сейтек
бир түшүнүктө айтылып, бир бүтүндүктү түзүп турат.
Ошон үчүн «Манас» эпосу дегенде эл үчилтикти түшү-
нөт. Үчилтиктин ар бири өз алдынча көркөм эпикалык
чыгармага айланып, эпостун баш каармандарынын ат-
карган иштери, эли-жердин камы үчүн башын коюп,
душмандары менен айыгышкан кармашта жеңишке же-
тишип, элин коргоп, жерин сактап калат. Бул эпикалык
каармандардын жүргүзгөн ыйык күрөштөрү кыргыздын
кийинки укум-тукумдарына ата журтун чексиз сүйүүгө
жана аны жат душмандардан коргоого кол жеткис би-
йик идеал катары бизге мурас болуп калды.

Үчилтиктин биринчи бөлүмүндө баш каармандын
жүргүзгөн аракети талоонго учурап, туш тарапка айда-
лып кеткен элдин башын бириктирип, өз Мекени болгон
Ала-Тоону душмандын колунан бошотуп, элдин бейпил-
дигин сактоо идеясы иш жүзүнө ашырылат. Ал эми
экинчи бөлүмүндө өзүнүн тарыхый шартына жараша
бытырандылыкка учурап бараткан хандыктардын өз ал-
дынча бөлүнүшү, феодалдык доордун башталышынын
алгачкы үлгүлөрүнүн чагылышы менен ички душмандар
сыяктуу эле сырткы душмандарга ата мурасын колдон
чыгарбай эл тынчтыгы үчүн күрөшөт. Тарыхый кырдаал-
дан чыгып кетүүнүн аракети жасаган элге, элден чык-
кан чыгаан баатыр уулдардын жаралышын турмуштун
өзү эпиканын дүйнөсүнө алып чыгат. Мына ушундай
кырдаалда ата мурасын жактаган училтиктин үчүнчү
бөлүмүндө Сейтек баатыр жаралат. Эпостун айрым каар-
мандары бир эле эпикалык мазмун менен чектелип кал-
бастан, биринен экинчисине өтүп, дагы да андан кийин-
ки эпикалык окуяларга чейин катышат. Бирок ушундай
көркөм чырмалуунун чыйрактыгына карабастан учил-
тиктин ар бири өз алдынча көркөм чыгарма, ар биринин
өз алдынча салттык өзөк окуялары бар экендиги кыр-
гыз угармандарына аттын кашкасындай таанымал.

«Манас» үчилтиги жалгыз гана Ала-Тоолук кыргыздарда сакталып ушул күнгө чейин айтылып келе жаткан болсо, жакындан бери Памирлик жана Кызыл-Суулук кыргыздарда да көздүн карегиндей сакталып, улуу мурастын учу уланып, эл арасында айтылып келе жаткандыгы белгилүү болду. Мында сөз Кызыл-Суулук кыргыздардан чыккан улуу манасчы Жусуп Мамайдын «Семетейи» жөнүндө болмокчу.

«Семетей» эпосундагы тематикалык бөлүштүрүүлөргө караганда кайсы гана вариантты албайлы салттык өзөк окуяларын түзгөн эпизоддор бүтүндөй камтылган. Эпостун сюжетине көз чаптырганда өзөк окуялар бир тематикалык бирдикте топтоштурулуп, жүрүп жаткан окуянын фабуласын ачып берет. «Семетей» эпосунун бардык эле варианттарында сюжеттик өзөктү түзүп жаткан эпизоддордо болгон «Семетейдин балалык жана жигитчилик чагы», «Семетейдин Чыңкожо, Толтой менен болгон согушу», «Семетейдин Айчүрөккө үйлөнүшү», «Семетейдин Коңурбай менен болгон согушу» жана финалдык бөлүгү болгон «Семетейдин өлүмү» эпизоду менен эпос жыйынтыкталат.

Ар бир семетейчинин таалим алуу мектебиндеги негизги критерийлер сакталуу менен алар тарабынан эпоско киргизилген алымча-кошумчалар законченемдүү көрүнүш катары эсептелинет. Ошон үчүн туруктуу окуялар менен катар эле варианттар арасында айырмачылыктар бар экендигин байкоо кыйын эмес.

Жусуп Мамайдын «Семетейиндеги» окуяларга ой жүгүртсөк бардык эле варианттарга мүнөздүү көрүнүштөрдөн болгон баатыр баланын эпиканын дүйнөсүнө келиши, эпиканын салтына ылайык эл башына кыйынчылык түшкөн учурда пайда болушуна карабастан, баатырдын төрөлүшүнүн алгачкы этабынан тартып, окуянын негизги багыты чыгарма жаралган ошол доордун тарыхый шарттын талабында өсүп, өнүгүп олтурат. Ал шарт феодалдык уруу түзүлүшүнүн гүлдөө учурунун алгачкы этабындагы уруу феодалдарынын өкүлдөрүнүн арасындагы өз ара келишпөөчүлүк карама-каршылыгы күчөп, уруулар арасындагы ырк, ынтымак бузулуп, өз алдынча болууну көксөп, бытырандылыкка багыт алган учуру болуп саналат. Ошондуктан, туугандар арасындагы көрө албастыктын, жеке керт башынын кызыкчылыгын жана бийлик үчүн болгон күрөштүн торуна түшкөн туугандар, ата-мурастын сактап калуу үчүн жаралган баатыр баланын көзүн тазалап, ордун басып калуу алардын

бирден бир максаты. Мына ушундай татаал оор абалдан бошонууну көздөгөн Каныкей жеке өз керт башын сактап калууну ойлобостон, ал келечектен үмүт кылган, эли-жерин коргоп, Манастын атын сактап кала турган балага коркунуч туулуп турганын сезген эне анын башын калкалап, Семетейдин аман-эсен чоңоюшу үчүн көргөн камкордук аракети болуп жатат.

«Манас» эпосунун бардык варианттарында Манас баатыр Бээжинден жарат алып, Таласка келген соң дүйнөдөн кайтат. Туугандар арасында ырк келишпөөчүлүк Манас күмбөз тургузуу учурунда чыгып, Абыке менен Көбөш ачыктан ачык эле Бакайдан хандыкты талашат.

Жусуп Мамай деле «Семетейди» баштаганда Абыке, Көбөштүн зордугунан эмес, салт боюнча айтылып келинген «Манастын» финалдык окуясы болуп эсептелинген Манас баатырга күмбөз тургузуу, аны коюу расмиси жөнүндө баяндайт. Азасын күтүп, сөөгү коюлгандан кийин Каныкей адистин баарын чакыртып, эркектин майына кышын, эчкинин майына акиташын бышыртып, көркөмдөп салдырган күмбөзгө көргөзмө көрүп каздырып, Манастын сөөгү коюлган жайды жашырып коёт. Күмбөзгө жазуу түшүрүү бардык эле варианттарда эскертилбейт. Аталган манасчыда күмбөздүн тургузулушуна жумшалган эмгектин баасы жазылып, анык экендигин билгизип үчүн Манастын ак мөөрүн бастырып бышыктайт. Ошентип, эл бир ооздон Манас күмбөзгө коюлду деген ойдо калат. Чындыгында баатырдын сөөгүн душман кордобос үчүн Кайнардын кара суусун бурдуруп, түбүн ойдуруп, сөөктү ошол жерге койдурат.

Манас өлгөндөн кийин уруулар арасындагы карама-каршылыктар күчөп, уруу башчылары өз үстөмдүгүн жүргүзүүгө умтулат. Бул кырдаал Жусуп Мамайдын вариантында кеңири баяндалып, Абыке менен Көбөштүн Манастын ордосуна кол салышынын натыйжасында баатыр баланын келечегин ойлогон энеси жан сооголап качууга аргасыз болот да, Бакайдын жардамы менен Семетейди алып Букарга качып чыгат. Жусуп Мамайдын вариантында деле Семетейдин балалыгы менен жигитчилик курагы таятасы Каракандын колунда өтөт. Семетей эр жетип, бой тартып калган кезинде эли-жерин, атасы Манас экендигин кабарлаган Сарытаз сюжетке киргизилип, өз ролун толугу менен аткаргандыгы бул вариантта да ачык баяндалат.

Туугандар арасындагы араздашууда чоң атасы Жакып, агалары Абыке, Көбөш жана кырк жигит менен

болгон кармашы жеңиш менен аяктап, эл тынчып калганда сырткы душманга сатылып, элге жана Семетейге саткынчылык кылган Чыңкожо эпиканын майданына чыга келет. Чыңкожонун деле жүргүзгөн саясаты тең аталык кылып, бийлик үчүн жасаган аракети десе да болот. Карыдашы Аккоенду шылтоолоп, Гүлчородон ала качып, Толтойго кирип берет. Семетейден өчүн алып берүүнү өтүнүп, арамза оюн ортого салат. Чыңкожонун саткындыгы ачыкка чыгып, ал Айчүрөктү тартып алуу максатында Толтой экөө Акун хандын шаарын камап калат. Айчүрөк, Толтой, Чыңкожого байланыштуу айтылган окуянын жыйынтыгында Айчүрөктүн жасаган амалы Семетейди эки чоросу менен акшункарды издөөгө аргасыз кылат да Чыңкожо, Толтой менен болгон кандуу кармаш башталат. «Семетейдин» 2-китебинде кандуу кармашта Чыңкожо, Толтой курман болушуп, Семетей Айчүрөктү алып Таласка кайрылып келет.

Анын соңунан Токтосарт деген соодагердин Семетейге келип, сый-урматын көрүп, Семетейдин ал-ахыбалын байкап билип, Коңурбайга кабардар кылат. Эл жайлоого көчкөндө, анча-мынча жигиттери менен Ак ордодо калган Семетейди Коңурбай капысынан курчап калат. Семетейди куткаруу аракети жасаган бул чоң кагылышта Гүлчоро, Канчоро, Байталак, Жалгызек жана Айчүрөктүн каармандык иштери кеңири баяндоого алынат.

Бийлик үчүн болгон күрөш жалаң гана туугандар арасында болбостон, ошондой эле мурда Манастын айланасына топтошкон хандыктардын арасында да жүргөндүгү байкалат. Анткени, Манас баатырдын тушунда туш тарапка айдалган түрк уруулары кайра чогултулуп, бир атанын балдарындай Манастын тегерегинде болушканы менен ар бири өз алдынча хандык бийликке ээ болуп турушкан. Ушундай таасирде болгон Керимбай Көкчөнүн уулу Үмөтөйгө бийлик бергиси келбей, өзү хандык орунду астыртадан талашып, казак элине бүлгүн салат. Аракети Керимбай өзү жеке керт башы менен жасабастан, элди алдап, коркутуп-үркүтүп, башка жерге коркутуп көчүрүп, душман баатырлары менен дөөлөрүнө кайрылып, кыргызды жаманаттылап жардам сурайт. Бул финалдын жыйынтыгында Кызылуок дөө менен Мадыкан Гүлчоро, Канчоро жана Семетейден мерт табышат. Керимбай уу ичип өлөт.

Жусуп Мамай салттык окуяга жаңыча түс берүү менен окуянын жана мезгилдин шартына ылайык бир

нечелеген окуяларды кошумчалаганын көрөбүз. Бул окуяларда башынан бери сюжетке башкы каармандардан болгон Бакай, Жамгырчы, Семетей, Гүлчоро, Канчоро жана башка баатырлар катышуу ар биринин көрсөткөн эрдиктери, каармандык кайраткерлиги эпоско мүнөздүү болгон ар кыл поэтикалык ыкмада эпикалык законченемде сүрөттөлүп берилген. Буларга: Керимбайдын жасаган аракети, Кызылуок дөө менен Мадыкандын жүргүзгөн кандуу кармашы, Семетейдин жалгыз көздүү Мадыкөл дөөнү сайып, эжеси Кардыгач менен жездеси Карманаты куткарышы, Уусанкелдин көргөзгөн дүмөгү, Жубатай дөөнүн Гүлчоро менен болгон кармашы сыяктуу согуштук окуялар кирет. Аталган окуялар негизинен Жусуп Мамайдын вариантына гана таандык. Башка варианттарда бул окуялар учурабайт. Демек, эпоско киргизилген бул сыяктуу кошумчалар эпостун идеялык мазмунун, сюжеттик өзөгүн жаңыртуу менен ага кандайдыр бир окуянын өөрчүтүлүшүнө, баатырлардын жүргүзгөн күрөш аракетиине кошумча дем, күч берип жаткандай сезилет. Ошондуктан мындай алымча-кошумча жаңылыктарды кубаттоого гана болот.

Эпосто кыргыз элине көзүн арткан душманы Коңурбайдын жүргүзгөн күрөшү жана айла-амалы кыргызды кулчулукка айландыруу жана Манастан калган кегин уулу Семетейден алуу анын бирден бир башкы максаты болуп саналат. Ошондуктан, Коңурбай дагы бир жолу айла-амал издеп, Семетейге кат жазып, алдап, элдешүүгө чакырышы анын акыркы аракети болот.

Жүрүп жаткан согуштук окуяларда Семетей менен Гүлчорого дем берген, кубат киргизген Манас, Алмамбет, Чубак жана Сыргактын элестери ар убак жардам берип, оор абалдан чыгарып, куткарып турат. Алмамбеттин арбагы Гүлчоро кандуу кармашта күч-кубаттан тайып баратканда «тирүүмдө жүзүм көрбөдүн» дейт да Гүлчорого кайрат, дем берип турат. Манас баш болгон анын жакын жан-жөкөрлөрүнүн арбактарынын балдарына жардамга келиши укмуштуу фантастикалык пафосто сүрөттөлүү менен душман көзүнө да көрүнүп, алардын сесин алат. Алмамбеттен күч, кубат алган Гүлчоро Мадыканды жер жазданат. Ушундай эле кайрат, кубат алуу менен Жубатайды да жаздым кылат.

«Семетей» эпосунун кайсы гана вариантына кайрылбайлы бардыгында бирдей эле Семетей кан майданда баатыр катары душман баатыры менен болгон күрөш үстүндө курман болбостон, алдоо сөзгө кирип, өзүнүн

мурунку күч-кубатынан ажыраган учурда гана жаздым болушу негизги мотив болуп эсептелинген. Анткени, баатырдын өлүмү феодалдык уруу түзүлүшүнүн бытырандылыкка учураган алгачкы мезгилин ичине камтуу менен ар бир семетейчи ошол доордун шартына ылайык өз алдынча баатырдын өлүмүн мотивдештиришкен. Буга караганда эпос чагылдырган доордун шарты көрсөтүп тургандай айрым варианттарда Семетейдин өлүмү согуш талаасында эмес, ошол доор шартына өтө мүнөздүү көрүнүштөрдөн болгон аңчылык кылып, сейилге чыгуу учуруна ылайыкташтырылып жатат. Сөз болуп жаткан вариантта деле жогоруда эскерилген мотив негизинен сакталган. Сейил куруп, аңчылык кылуу мезгили болбосо да Канчоронун сөзү менен күмбөздү тайып келүүгө чыкканда, атайын кара ниеттик менен жасалган аракеттин аркасында Семетей мертинүүгө дуушар болот.

Семетейдин өлүмүнө негизинен эмчектеш тууганы Канчоронун ичи тардык жана көрө албастык, бийлик үчүн умтулган арам ойлуулук кегин иш жүзүнө ашыруу максатында жүргүзгөн аракеттеринин натыйжасынын жыйынтыгын көрөбүз. Ошондой эле анын алгачкы Семетейге жасаган карасанатайлык иши Үмүтөйдүн атасынын кунун алам деп келип өлүшүнөн башталат. Үмүтөйдүн өлүмү жана анын сөөгүн барыктап коюп, Каныкейдин сөзү менен жакшылап узаталы дегенге Семетей көнөт. Ушул ыңгайлуу жагдайдан пайдаланып, Канчоро Семетейге акылыңды жоготпой казактардын хандык жолу менен эрлиги өзүң менен бир болгон соң Тайбуурулду тартууга бербесен болбойт деген Канчоронун кытмыр, кара ниет оюн туура таап, Тайбуурулду тартууга кошуп жиберет. Ошентип, канчадан бери ичине кек сактап жүргөн Канчоро Семетейди негизги күч берүүчү мингич тулпары Тайбуурулдан ажыраткан соң, ал өзүнүн башынан бери ойлоп жүргөн кара ниеттик кастык ишин иш жүзүнө ашырууга киришет.

Канчоро Гүлчоронун Суркоенун сурап минип, чалгын чалам демиш болуп, Кыязга жолугуп сөз бүтүрөт. Сөз бүткөн соң болжолгон күнү Канчоро катуу аракеттенип, Каныкей менен Айчүрөккө тилин тийгизип, Семетейди азгырып, күмбөздү тайып келебиз деп алып чыгып кетет. Акыры Каныкейдин эскерүүсү боюнча белдеги Манастын ташын Канчоро гана көтөрүп, ыргытып жиберет. Күмбөзгө келгенден кийин да Каныкейдин айткандары туура келип, Семетейдин жасаган аракеттери онунан чыкпай туруп алат. Канчоро дагы бир жолу Се-

метей менен Гүлчорону алдап, Суркоенду минип, курал-жарагын алып, анан өзүнүн саткындык сырын ачып, хан Кыязга кошулуп, эми өчүн аларын айтат да жүрүп кетет.

Канчалык кылсада Кыяз алды менен тарткынчыктайт. Бирок Канчоронун каардуу сөзүнөн чыга албай колун айдап, Семетей жаткан жерге келишет да кол салышат. Алды менен Канчоро найза менен сайганда, Кыяз балта чабат. Экинчи ирет Канчоро келгенде «бетинди көрбөйүн эмне кылсаң өзүң бил» деп Семетей тескери карап туруп берет. Канчоро найза менен капталга саят, Кыяз балта менен Семетейди чыккыга чабат. Семетей кулап түшкөндө Канчоро кылыч менен башын алып салайын дегенде хан Кыяз колунан кармап «бузбайлы мунун көркүн деп, албайлы бойдун бөркүн деп» токтотуп калат. Ошентип, Кыяз сөзүн айтып бүткөнчө Семетей көйкөлө түшүп, коргошундай жылт этип кайып болуп, өлгөндүгү билинбей жоголуп кетет. Канчоро менен Кыяз Семетейдин эмне болгонун биле албай туруп калышат.

«Семетей» эпосунун финалдык чечилиши Семетейдин кайып болушу менен эле бүтүп калбастан, башка варианттарда баяндалгандай эле Гүлчоронун көргөн кордугу, Сары хандын Канчородон жаздым болушу, элдин зар-муну менен Канчоронун хандык мансапты алып, бийлик башына келип, элге көрсөткөн үстөмчүлүк баскынчылыгы кенири сүрөттөөгө алынган.

«Семетей» эпосунун мазмундук сюжети көз чаптыра турган болсок, «Манас» үчилтигинин салттык нугун бузбастан, башынан бери айтылып келе жаткан өзөк окуялар сакталуу менен мезгилдин жаңырышы жана доордун улам жакындашы менен эпостун мазмунуна манасчылар тарабынан тарыхый доордун мүнөзүнө жараша жаңыча алымча-кошумчалар киргизишип, эпоско жаңы түс, жаңы мазмун берип турганын байкоого болот. Анткени, «Манас» эпосуна караганда «Семетей» эпосу чагылдырган доор негизинен феодализм баскынчыдагы уруу түзүлүшүнүн гүлдөп, өсүп-өнүккөн чекитине жетип, андан соң ар бир уруу топтору өздөрүнүн кызыкчылыгын көздөп, бийлик үчүн баш коюп, ата мурасын ээлеп калуу үчүн жан кыйышкан кандуу күрөш айрыкча күчөп, бытырандылыкка баш койгон шартты чагылдырып жатат. Ушул идея эпостун сюжеттик өзөгүндө үзүлбөстөн уланып отуруп, акырындык менен өсүп-өнүгүп курчуй берет да Канчоронун бийлик үчүн жасаган ара-

кеттери менен чечмеленип берилет. Ошентип, Жусуп Мамайдын «Семетейинин» сюжеттик биримдигин биз эскерип өткөн туруктуу өзөк окуялар менен эпизоддор түзүп турат.

Кылымдан кылымды карытып, ата-бабабыз салттык өзөгүн сактап айтып келе жаткан монументалдуу «Манас» эпосун элге жеткирүүдө биз сөзгө алып олтурган Кызыл-Суулук кыргыздардын «Манасы» кыргыздын улуу мурасына өз үлүшүн кошкон, кыргыз элине берген көркөм белеги болуп саналат.

Кеңеш Кырбашев, филология илимдеринин кандидаты, улук илимий кызматкер.

ЖОМОК БАШЫ

эй...

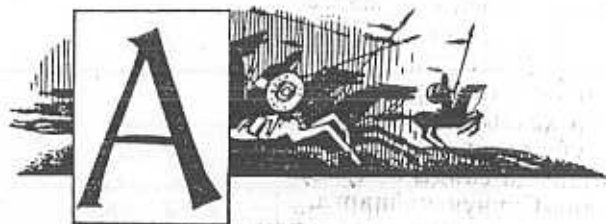
Келтирип сөздүн омогун,
Айтайын «Манас» жомогун.
Анын арбактары колдосо,
Айтканым жалган болбосо.
Көбү төгүн — көбү чын,
Көрүп келген мен эмес,
Көпчүлүктүн көөнү үчүн.
Жармы төгүн — жармы чын,
Жанында турган мен эмес,
Жарандардын көөнү үчүн.
Атанардын жомогу,
Айтпасак, балдар, болобу?
Бабаңардын жомогу,
Баштасак келер оролу.
Каңырык түтөйт Манастын,
Казасын адам ойлосо!
Кас душмандан кара нээт,
Капыстан каза болбосо.
Кайран Манас көкжалын,
Жатуучу беле чалкалап?
Бек ачуусу келгенде,
Бээжинди бузган талкалап.
Каарынан душман айбыккан,
Кара жанын калкалап.
Эрлиги менен алптыгы,

Эмгиче элдин эсинде.
Бээжинди барып багынтып,
Сурап турган кезинде.
Кытайлардын Коңурбай,
Кыярлык айла иштетип,
Кыраанды жаман алдады.
Камы жок турган беренди,
Айбалта менен жайлады.
Шилиге балта тийгенде,
Көзү оттой жайнады.
Кор болбогон баатырдын,
Шору минтип кайнады.
Жайылып уусу балтанын,
Жарасы жаман зилдеди.
Каныкей канча кылса да,
Эмдөөдөн пайда тийбеди.
Оён Манас ошентип,
О дүйнө жүзүн көргөндө.
Азасын күтүп өкүрүп,
Ак калпак кыргыз көмгөндө.
Акылман туулган Каныкей,
Адистин баарын алдырды.
Бакайдын алып кеңешин,
Бар керегин жам кылды.
Эркечтин майын сызгыртып,
Майга кышын бышыртып,
Эчкинин майын сызгыртып,
Акиташын бышыртып,
Санжырга кылып урпакка,
Сарайлап күмбөз салдырды.
Көк тиреген көркүнө,
Көргөндүн көзүн талдырды.
Алп Манастын ак мөөрүн,
Алпайтып ага бастырды,
«Мин жамбы менен бүттү» — деп,
Өрнөктөп анык жаздырды.
Көзүнчө элдин Манаска,
Көргөзмө көрүн каздырды.
Үстүнө күмбөз салдырды,
Арыбы көп Каныкей,
Ар жоругун ашырды.
Кара ниет душманды,
Каптырып ташты аздырды.
Касиеттүү бул күмбөз,
Кышында тоңсо агарды.

Жайкы чилде тамызда,
Майы сызып карарды.
Калың эл калды Манасты
«Күмбөзүнө көмдүк деп
Алыстан келген эчендер,
Күмбөзүн тайып көрдүк» — деп.
Акылман Бакай, Каныкей,
Арыпты кыйын кылдырды.
Адамдан ашкан өнөрчүл,
Устанын баарын жыйдырды.
«Таба албай душман тынсын — деп,
Билиндирбей бир жанга
Бузулбай дени турсун» — деп,
Туйгусбастан тир жанга.
Кайнардын Кара-Суусуна,
Көр каздырды ушуга.
Сууну тетир бурдурду,
Алдында сайды ойдуурду.
Кара-Суунун кайнарга,
Манастын сөөгүн койдуурду.
Ичи-тышын жакшылап,
Таш менен бекем кынады.
Коргошун куюп жигине,
Суу өткүс кылып шыбады.
«Кара-Суунун түбүнө,
Аркан салса бойлобойт.
Суу түбүнө Манасты,
Койду» — деп, киши ойлобойт.
Каныкей менен Бакайдын,
Кайгылуу көөнү тынды эми.
Арбагына Манастын,
Аянбай кызмат кылды эми.
Муну мындай таштайлы,
Абыке, Көбөш Канышты —
Чапканынан баштайлы.

АБЫКЕ МЕНЕН КӨБӨШТҮН КАНЫКЕЙДИ ЧАБЫШЫ

Ал аңгыча Жакып хан,
Акылынан азганы.
Каралуу Каныш байкуштун,
Кара көзүн жаштады.
«Качып эрге тиет — деп, —
Карандай жала жапканы.
Абыке, Көбөш, жесирди,
Алгыла — деп айтканы.
Биринерге тийбесе,
Чапкыла» — деп айтканы.
Хан Жакып кеби укканда,
Абыке, Көбөш дүпүлдөп.
Токтоо бербей акылга,
Кирген суудай күпүлдөп.
Кырк чорону чакырып,
Бээ семизин союшту.
Кыргызчалды кутурган,
Элчиликке коюшту.
Кыянаттуу Кыргызчал,
Ак сакалын коюндап.
Олбуй-солбуй теминип,
Камчылап атын моюндап.
Хан Манастын ордого,
Салып уруп жеткени.
Каныкейге каралуу,
Как мазасын эзгени.

«Ой, Каныкей кулак сал,
Жесирлик арман сенде бар.
Хан Манастан айрылып,
Жетимдик арман менде бар.
Кыяйын десем кызырдуу,
Мазардан корком дегендей.
Кыйбайын десем ызгарлуу
Назардан корком дегендей.
Айтайын десем айкөлдүн,
Арбагынан айбыгам.
Айтпайын десем хан Жакып,
Каар-заарынан айбыгам.
Өлгөндөн катын калуучу,
Өрнөктү жолго салуучу.
Өз жесирим жеңем — деп,
Кайниси каалап алучу.
Кайнатаң сенин Жакып хан
Элчиликке жиберди.
Абыке менен Көбөштүн
Бирөөнө каалап тийсин — деп,
Теңчиликке жиберди.
Абыке, Көбөш эки эрен,
Хан Манастан кем эмес.
Терең ойлоп жооп бергин,
Тийбей турган сен эмес.
Жылуу оордуң суутпай,
Сактап калгын кообунду.
Кимисине тиесин,
Ачык айткын жообунду?
Баштакыдай Каныкей,
Биле албайсың тобунду.
Кууп чыгат ордодон
Сен табасың жолунду».
Абыке айтат: «Каныкей,
Айткан сөзгө кирбесе,
Көбөш айтат — кербез — деп,
Бирибизге тийбесе.
Кылабыз — дейт Каныкей,
Кыркмач байтал өзүңдү.
Чаап алып ордону,
Оёбуз — дейт, — көзүңдү».
Аны угуп Каныкей,
Кандуу жашы сел болуп.
Ханша башы көктөгү,
Паска түшүп жер болуп.

Кыргызчалга: «куу сакай,
 Кылчайбастан кайт — деди.
 Абыке менен Көбөшкө,
 Төкпөй-чачпай айт» — деди —
 «Эрен Манас өлгөндө.
 Элчиге келчү сен белең?
 Арбагы барда айкөлдүн,
 Эрге тийчү мен белем?!
 Кайнатамды алжыган,
 Каарлуу көктүн сели урсун.
 Абыке менен Көбөштү,
 Ак топурак жер урсун.
 Анттан безген Кыргызчал,
 Сени кара жел урсун.
 Өлсө дагы Манастын
 Арбагынан танбаймын.
 Сүйүүмдү берген айкөлгө,
 Сүттөн аппак сактаймын.
 Кошулган ага түбөлүк,
 Койнумду жатка ачбаймын.
 Абыке менен Көбөштү,
 Алп Манастын өзү эмес,
 Тырмагына албаймын.
 Тиймек турсун аларды
 Садагама чаппаймын.
 Кылычтап башым кессе да,
 Айтканыман жанбаймын».
 Аны угуп Кыргызчал,
 Кекерлеп сүйлөп чиренди:
 «Тиесиң — деп — Көбөшкө»,
 Кезенип камчы имерди.
 Ачуусу келген Каныкей,
 Ак тинтени алганы.
 «Кый сүбөнүн тушу» — деп,
 Кыргызчалга салганы.
 Кызыл-ала кан болуп,
 Качып Кыргыз калганы.
 Абыке, Көбөш, Жакыпка,
 Айтып ыйлап барганы.
 «Жеңеңе бардым жеңе уктум,
 Теги эле жаман кеп уктум.
 Карчытыман канжар жеп,
 Качып араң кутулдум.
 Кызыл-ала кан болдум,
 Чакчылекей чаң болдум».

«Өзүм жесир тул — деди,
 Абыке, Көбөш кул — деди.
 Энеңерди Чыйырды,
 Жумшап келген күң — деди.
 Абыке, Көбөш эки арам,
 Тийишпесин тим — деди.
 Каалабаймын, тийбейм — дейт,
 Капас болуп жүрбөйм — дейт.
 Хан Манастын өзү эмес,
 Тырмагына албайм — дейт.
 Абыке менен Көбөштү,
 Садагама чаппайм» — дейт.
 Ушул кепти укканда,
 Оолугуп Жакып жатпады.
 «Чапкыла!» деп доолуну,
 Кара калба баштады.
 Абыке, Көбөш арданып
 «Сени!» — деп оозун карманып.
 «Какшатпасак долу — деп —
 Хан ордонду чаап алып.
 «Кылбасак күң сени! — деп —
 Казан-аяк карматып».
 Көбөш менен Абыке,
 Кырк чорону козгоду.
 Калмакка чабуул салчудай —
 Мылтыктарын октоду.
 Түнү менен алашты,
 Түгөл жыйып топтоду.
 Таң саргарып атты эми,
 Тараза жылдыз батты эми.
 Доолбасын какты эми,
 Черүүлөп кошун тартты эми.
 Кайран Манас ордосун,
 Кан майдан кылып басты эми.
 Чыйырды менен Каныкей,
 Чын эле жаман шашты эми.
 Сарытазга жиберип,
 Семетейди катты эми.
 Абыке, Көбөш, Жакып хан,
 Өрүштөгү малды алды.
 Какыр бетин бербеген,
 Калың кара нарды алды.
 Казына толгон эсепсиз,
 Канча дилде зарды алды.
 Ойрон кылып ордону,

Чалдыбарын чыгарды,
 Бак-дарагы кыйылып,
 Чарбактын баары кыйрады.
 Чыйырды менен Каныкей —
 Чыңырып минтип ыйлады:
 «Асылым Манас өлбөй кал,
 Армандуу бизди бөлбөй кал!
 Атаң менен инине,
 Чаптырып көргө көмбөй кал!
 Баатырым Манас өлбөй кал,
 Бактысыз бизди бөлбөй кал!
 Ордоңду каран чаптырып,
 Оордуңа бизди көмбөй кал!
 Каралдым Манас өлбөй кал,
 Кайгыңа бизди бөлбөй кал!
 Кан талоон кылып чаптырып,
 Катыгүн көргө көмбөй кал!
 Жолборсум Манас өлбөй кал!
 Жоктотуп бизди бөлбөй кал!
 Чоролорго чаптырып,
 Чогултуп көргө көмбөй кал!»
 Ал аңгыча болбоду,
 Хан Жакып келди каркылдап.
 Калмакты женип алгандай.
 Кара күчкө баркылдап.
 «Ай! Каныкей нээ дейсиң?
 Айткан сөзгө кирбейсиң.
 Көзү оюлган ит долу,
 Көбөшкө нээ тийбейсиң?!»
 Каныкей туруп салт менен,
 Хан Жакыпка жүгүндү.
 «Көбөшкө тий» — деп айтканга,
 Көл болуп жашы күйүндү:
 «Кайната, Манас барында,
 Хан ордодо жаткансың.
 Өлгөн уулуң барында,
 Өзүң бек болуп жаткансың.
 Арстандан калган белегиң,
 Эки жашка толо элек.
 Манас уулуң өлгөнү,
 Толук он күн боло элек.
 Манас өлдү сүйүндүң,
 Кейинбедиң балам — деп.
 Эки арамың ээрчитип,
 Эми келдиң чабам — деп.

Малды айдалым чарбакка,
 Баарыңды койдум арбакка.
 Чандатып чабуул салгандай,
 Калмактын жок ко ордосу?
 Эл укса муну эмне дейт,
 Эскерип ата ойлочу?!
 Агар алтын зарды алдың,
 Айры өркөч нарды алдың.
 Ылайым ата оңбой кал,
 Үй — үлкүмөт барды алдың.
 Айтып эмне кылайын,
 Аларды алып тынаарсың.
 Артындагы айкөлдүн,
 Жалгызын кандай кыларсың?!»
 Аны угуп Жакып айкырды:
 «Абыке, Көбөш кайдасың?
 Көргүлөчү күндүн бул,
 Медер кылып алыптыр.
 Кечөөкү туулган баласың.
 Көкбөрү кылып тарткыла,
 Ала көзү карарсың.
 Каз туруп али баласы,
 Ордуңан телчип кобо элек.
 Телчип басып темтеңдеп,
 Үч жашка анык толо элек.
 Чолпондой көзүң жайнатып,
 Булбулдай тилиң сайратып,
 Тирүү койчу бала эмес,
 Тумчуктурбай жайратып.
 Кезек бербей силерге,
 Атасы жүрдү башында.
 Кумдактан муну кутказбай,
 Өлтүргүлө жашында.
 Каныкей долу катынга,
 Бир кылбагың, үч кылгың!
 Кажыбаган кайратын,
 Өз башына күч кылгың!»
 Аны укканда күүлөнүп —
 Абыке, Көбөш эки арам,
 Токтоо кылып турган жок.
 Бөрк ал десе баш алган,
 Бул экөөндөй урган жок.
 Бастырып үйгө барышты,
 Бешикти эңип алышты.
 «Балабы» — деп санабай,

Эчтекесин карабай,
 Ала күү болуп аракка,
 Канталап көзү мас болуп,
 Андан бетер шаш болуп,
 Көкбөрү тартып калышты.
 Алып барып ыргытып,
 Жардан сууга салышты.
 Семетейди арамдар,
 «Өлтүрдүк» — деп калышты.
 Арага түшкөн Бакайды,
 Айдап элден таарынтты.
 Ынтымак, ыркты кетирип,
 Ыдыратты калкты.
 Бакай абаң ошентип,
 Темир тоодо жатчу экен.
 Байыркынын акмагы,
 Баласын жоодой чапчу экен.
 Муну кое турунуз,
 Семетейди Каныкей,
 Алып качканын угунуз.

КАНЫКЕЙДИН СЕМЕТЕЙДИ АЛЫП КАЧЫШЫ

лүмдүн иши кор экен,
 Жамандын иши чор экен.
 Баш билги көзү өткөндө,
 Артында калган кор экен.
 Каныкей менен Чыйырды,
 Көзүн жашка толтуруп.
 Хан Манасты жоктошту,
 Катарлаша олтуруп.
 Чыйырды ыйлайт кан какшап,
 Баласын эстеп зар какшап:
 «Акырет кеткен кулунум,
 Айрылды кийген болумум.
 Абыке, Көбөш, Жакып хан,
 Айлымды чаап курудум!
 Келбеске кеттиң кулунум,
 Кейиниң тартып курудум.
 Талаанга түшүп хан ордон,
 Талаада калып улудум!
 Катыгүн уулум өлбөй кал,
 Кайгыртып бизди бөлбөй кал!
 Кайрылар болсон энеңе,
 Кан какшатпай жаныңа ал!
 Арман күн уулум өлбөй кал!
 Артыңа таштап бөлбөй кал!
 Арамдарга кор кылбай,
 Аясаң мени жаныңа ал!»

Энеси ыйлап токтоду,
 Каныкей турду канкакшап,
 Кайырма жака, киш ичик
 Желбегей женин бош таштап:
 «Асыл туулган хан төрөм,
 Азелде тагдыр ушу экен.
 Азапка башың калганда,
 Сыймыгың качкан куш экен.
 Баатыр туулган хан төрөм,
 Башынан тагдыр ушу экен.
 Өксүткөн өмүр чиркиндин,
 Аягы далкы туз экен!
 Ааламдан ашкан жапаам бар,
 Адамдан ашкан капам бар.
 Асыл туулган кан төрөм,
 Алганыңа болгун жар.
 Бек арылбас жапаам бар,
 Пендеден ашкан капам бар.
 Берен туулган хан төрөм,
 Перзентине көзүң сал!
 Баландын башын калкалап,
 Баатырым элден кетермин.
 Арбагын төрөм колдосо,
 Айланып кайта келермин.
 Жетилсе уулуң береним,
 Жериңе кайтып келермин.
 Абыке, Көбөш эңсесин,
 Аман болсом кесемин».
 Каныкей менен Чыйырды,
 Канкакшады зар ыйлап.
 Карап турган калың журт,
 Токтоо кылбай баары ыйлап.
 Эки катын журтунда,
 Калды минтип жан кыйнап.
 Уулунун малын жоодой чаап,
 Укмушту Жакып баштады.
 Улутуп эки катынды,
 Өз журтуна таштады.
 «Эрлигимди билер — деп,
 Эси оогондо келер — деп.
 Кайратымды билер — деп,
 Карды ачканда келер» — деп.
 Такыр талап малды алган,
 «Үч берен» — деген эр ошол.
 Каныкейди журтуна,

Таштап кеткен жер ошол.
 Кайран катын Каныкей,
 Кайрат байлап бекемдеп.
 «Күмбөзүнө Манастын,
 Коштошуп анан кетем» — деп.
 Ичерге суу таба албай,
 Кнерге тон таба албай.
 Жөө-жаландап жөнөдү,
 Минерге ат ала албай.
 Элден куулган эр Бакай,
 Темир тоодо жатчу экен.
 Алдагы болор иштерди,
 Алдын болжоп тапчу экен.
 Каныкей менен Чыйырды,
 Кантти экен деп санады.
 Кайран Бакай көзүнө,
 Дүрбү салып карады.
 Ээсиз калган ордонун,
 Эч көрүнбөйт карааны.
 Акылман Бакай санаасы,
 Алда канча бөлүнөт.
 Эрбендеген журтунда,
 Эки караан көрүнөт.
 Канырыгы кан түтөп,
 Кандуу жашы төгүлүп.
 «Кылган экен иттер» — деп,
 Курган Бакай наалыды.
 Чыйырды менен Канышты,
 Эми Бакай тааныды.
 «Көп кечикпей кетсин — деп,
 Самаган жерге жетсин — деп.
 Эри менен көңүлдөш,
 Антымды актайм билсин» — деп.
 Эки койду сойдуруп,
 Эттин анын бышыртып,
 «Эки катын жесин» — деп.
 Эки чанач сүт камдап,
 «Суусаганда ичсин» — деп.
 Эки байтал күч алып,
 «Жөө кетпестен миңсин» — деп.
 Этти, сүттү Бакайын,
 Байталдарга арттырып.
 Душмандарга көрүнбөй,
 Бөксө менен желиптир.
 Чыйырды менен Каныштын,

Жолун тосуп келиптир.
Бакай, Каныш, Чыйырды,
Бакырып ыйлап көрүштү.
Армандарын айтышып,
Көздөн жашын төгүштү.
Чыйырды менен Канышка,
Байталдарды миндирип,
Акыл айтып токтотуп,
Чын достугун билдирип.
Айдалган элден Бакай да,
Андан башка арга жок.
Хандыгы кеткен колуна,
Каруу кылар айла жок.
Туягына байталдын,
Каздырып жолун Таластын.
Баштап барды аларды,
Күмбөзүнө Манастын.
Каныкей менен Чыйырды,
Какшап ыйлап боздоду.
Ошондоку Каныштын,
Хан Манасты кошкону:
«Башыман кетип сыймыгым,
Баатырым Манас өлгөнүн.
Эми айтам кыдыртып,
Эл чогулуп көмгөнүн.
Он күн өтбөй ордонду,
Ойрондоп кордук көргөнүм.
Амырына тенирдин,
Айлам барбы көнгөнүм.
Карыган атаң Жакып хан,
Хан төрөм сага кас кылган.
Абыке менен Көбөштү,
Алашка калың баш кылган.
Теңирим сенин атаңдын,
Эрибес боорун таш кылган.
Асылым Манас өлгөнүн,
Эл чогулуп көмгөнү.
Артында калган мал, пулду,
Абыке, Көбөш — Жакып хан,
Камчыга ченеп бөлгөнү.
Айланды башым тел болуп,
Арка кылам киминди?
Карыган Бакай абандын,
Айласы жогу билинди.
Туулган элең көп алаш,

Туткалуу элге баш болгон,
Туу элен өзүн эр Манас.
Жердеген жериң кеп Талас,
Жергеңди жоодон коргогон,
Жетигим элең эр Манас.
Аккула атын арыттың,
Ак калпак кыргыз элиңди,
Ааламга бүткүл тааныттың.
Кытайды кырып арыттың,
Кырк уруу кыргыз элиңди,
Кылымга бүткүл тааныттың.
Калмакка бардын кан үчүн,
Канча бир өлгөн жан үчүн.
Калмакка кеткен кыргыздын,
Кайтарып кегин алуу үчүн.
Кытайга бардын кан үчүн,
Кырылган канча жан үчүн.
Кытайга кеткен кыргыздын,
Кырган кекти алуу үчүн.
Адырда жылкың ала баш,
Аргымак атың аралаш.
Аргымак атың минерге,
Абыке, Көбөш, Жакыптан,
Абдандап өчтү аларга,
Артында калган бала жаш.
Тоодоку жылкың ала баш,
Тобурчак күлүк аралаш.
Тобурчак атың минерге,
Тоздурбай тонун киерге,
Тобунда калган бала жаш.
Тозогум айтам арызданып,
Күйгүзбөй мени ала жат.
Сары алтын менен сырдаган,
Сарайың калды каңгырап,
Кыргызда төрөм өзүң жок,
Кыйноонду тартып маминтип,
Каныкей калды жалдырап.
Ак мрамар менен сырдаган,
Ак ордон калды каңгырап.
Калкында төрөм өзүң жок.
Кайгыңды тартып маминтип,
Карabet калды жалдырап.
Жайкалган Талас бош калды,
Атакелеп ыйларга,
Артында балаң жаш калды.

Көйкөлгөн Талас бош калды,
Хан аталап ыйларга,
Каралдың балаң жаш калды,
Белинен сынды терегим,
Бейпайга салдың береним.
Бежиндеги казатка,
Султан Алмаң, Чубактай,
Бектердин баарын бергениң.
Бергениңе жараша,
Береним аман келбедиң.
Карч этип сынды терегим,
Кайгыга салдың береним.
Калмакка каршы казатка,
Музбурчак, Сыргак баштаган,
Хандардын баарын бергениң.
Канчалык курман берсең да,
Кайрылып аман келбедиң.
Казатка бардың кол менен,
Адам тапкыс жол менен.
Айлана кара тоо менен
Оргуган аппак шор менен,
Казатка таштап колунду,
Кайгырып келдиң ор менен.
Чарыктап башың кол жыйнап,
Чактабай аскер мол жыйнап.
Чадам деп барып Бээжинди,
Чарчадың бекер жан кыйнап.
Илгертен киши барбаган,
Искендер изин салбаган.
Чалкыган кытай Бээжинди,
Чакташып пенде албаган.
Балакеттүү Бээжинге,
Падышам бекер бардың сен.
Жапасын тартып баландын,
Жанымды кыйнап калдым мен.
Бээжинге бардың жол алып,
Белсенип арбын кол алып.
Кыйла баатыр кыргыздан,
Кырылды бекер шор алып.
Барбай турган Бээжинди,
Падышам кандай чендеген?
Барса келбес Бээжинди,
Баштан кытай жердеген.
Адам ата — аба эне,
Ошондон бери карата,

Адам уулу жеңбеген.
Барамын деп баатырым,
Балакетке желдеген.
Урматына кызыгып,
Улук болом дегенден,
Тирүү пенде келбеген.
Асылдан тандап кийиндиң,
Арстаным артык билиндиң.
Айдап барып колунду,
Анжуга алып кийирдиң.
Ал Бээжинди алам деп,
Арстаным сынып ийилдиң.
Токсон уруу түрк уулу,
Түгөл баарың ийилдиң.
Токтобой алып баарысын,
Тозоктуу жолго кийирдиң.
Барса келбес Бээжинге,
Бардың баатыр тил албай.
Айбалта тийип шилге,
Аманат жандан ажырап,
Азапка салдың мамындай.
Айлында кантип мен турам,
Абыке, Көбөш эки арам,
Арамдардан ар кылбай.
Алып кетип багайын,
Каралдыңды кар кылбай.
Хан төрөм өзүң бар болсоң,
Хан ордоң кайдан таланат?!
Кара нээт каркечтер,
Канткенде чаап ала алат?
Какшатпай мени күйгүзүп,
Хан төрөм бирге ала жат!
Сардалым өзүң бар болсоң,
Сан дүйнөң кайдан таланат?
Санаасы бузук көркоолор,
Сары изин кайдан сала алат?
Сандалтпай мени тентитип,
Сардалым бирге ала жат!
Кайгырып калкың көз жаштайт,
Касташкан душман тим жатпайт.
Кан чабуул салса душмандар,
Калкыңды эми ким сактайт?!
Эчкирип элиң көз жаштайт,
Эгешкен душман тим жатбайт.
Эрөөлдөп жоого аттанса,

Элиңди эми ким баштайт?!»
 Қаныкейдин кошогу,
 Хан Бакайды муңайтты.
 Қаңырыгын түтөтүп,
 Қандуу жашын булатты.
 Азасына Манастын,
 Асман, жерди тунартты.
 Салмагы тоодой залкайган,
 Санаты кыйын суроо айтты.
 Аттанып Манас чыкканда,
 Асаба туусун карматкан.
 Қарайлап Манас калганда,
 Как жарып түндү көз тапкан.
 Шашылып Манас калганда,
 Шар аккан суудай сөз тапкан.
 Азып Манас калганда,
 Алдынан даңгыр жол тапкан.
 Жалгыздап Манас калганда,
 Жанына сан миң кол тапкан.
 Жеңилип Манас калганда,
 Жеңиштин туусун ыргаткан.
 Желигип Манас калганда,
 Жетектеп тизгин жыйнаткан.
 Жаалы жанып калганда,
 Жалгантып эшип чыйралткан.
 Қайрат берип Қанышка,
 Қара куручтай чыңалткан.
 Ақылман Бакай муну айтат,
 Айлантып сөзду ыраактан:
 «Қайыңда канча так жокпу,
 Кыргыздар балта чаппаған?
 Қызарып жатқан сай жокпу,
 Кыргыздын қаны ақпаған?
 Үйүлген дөбө таш жокпу,
 Кыргыздын сөөгү жатпаған?!
 Ошондо да кыргыздар,
 Түгөнбөй тукум сактаған.
 Энесай бою кең өзен,
 Элирип кенен жайлады.
 Эрегишип эчен жоо,
 Эрдиктен теги таңбадык.
 Эр өлсө дағы қанчалық,
 Эзсиз — башсыз қалбадык.
 Төбө бий болуп түрктүн,
 Төбөсүндө қардадык.

Андан кийин Алтайдын,
 Асқар тоосун жердедик.
 Сансыз жоого сан ирет,
 Салғылашып беттедик.
 Алалықтың айынан,
 Алдырып эчен кемдедик.
 Қайра баштан баш кошуп,
 Качырып жоону кектедик.
 Қара қытай, қалмаққа,
 Қайышып өнөк бербедик.
 Айкөл Манас чыкканда,
 Аттанып белди байлады.
 Қалқтың кегін кубалап,
 Каар менен азуу қайрадык.
 Қара қытай, қалмақтың,
 Қанына қылыч майлады.
 Хан ордо тигіп Таласқа,
 Қалайыққа жардадык.
 Кыргыздың туусун көтөрүп,
 Қылымға бийік қармадык.
 Қайғырбағын Қаныкей
 Қайғыдан қайрат кетилет.
 Чынары сынса Манастын,
 Чырпығы қайра жетилет.
 Артында қалған Семетей,
 Айланып қуштай кезигет.
 Чыгып ақыр далдалы,
 Чыккынчы душман эзилет.
 Аман болсо Семетей,
 Атасындай алп болот.
 Элебеген эч жоону,
 Эрдиги артық март болот.
 Дүңгүрөтүп дүйнөнү,
 Дүмөгү анын даңқ болот.
 Азарланбай Қаныкей,
 Атаңа барып паанала.
 Хан Манасқа түбөлүк,
 Қара тутуп қаадала.
 Қаралды жалғыз бәланды,
 Қас душмандан далдала.
 Ақыл айтып, аруу бақ,
 Алғыр қуштай таптағын.
 Ар өнөргө маш қылып,
 Ақ буудайдай баптағын.
 Аябай жақшы бышырып

Аптапка салып кактагын.
 Қайықбас кылып кара кыш,
 Қакаарына чактагын.
 Жетилгенче жетимин,
 Жергесин, элин угузба.
 Атасы Манас экенин,
 Ага, Қаныш туйгузба.
 Сабылбасын саргарып,
 Санаасын күлүк бургузба.
 Ой-акылы жетилип,
 Оюнун балаң койгондо,
 Опол тоодой залкайып,
 Он эки жашка толгондо,
 Ойрон Манас көкжалдай
 Ойротту¹ бузар болгондо,
 Баргын — деп, — балам Бакайга,
 Жиберип бергин өзүмө.
 Ата конуш Таласын,
 Көрсөтөйүн көзүнө.
 Қандырайын абыдан,
 Акыл-насаат сөзүмө.
 Уютуп айтып баарыны,
 Укпаганын угузам.
 Тунуктап айтып билдирип,
 Туйбаганын туйгузам.
 Алып берип Манастын,
 Алтын туусун туткузам.
 Арка болгон башынан,
 Адал досун таанытам.
 Қаршы болгон азелтен,
 Қас душманын айыртамы.
 Баш койдуруп бутуна,
 Басташканын багынтамы.
 Эрен Манас көкжалдай,
 Эрөөлүм² менен эр кылам.
 Өркөнүн өргө чаптырып,
 Өрүшүн анын кең кылам.
 Қаршылашқан душманын,
 Кара жер менен тең кылам».

Акылы менен насаатын,
 Айтып Бакай токтолду.
 Қайгынын баары жоюлуп,
 Қаныкей катуу кош болду.
 Күмбөзү менен Манастын,
 Қоштошуп булар козголду.

Ал аңгыча чыркырап,
 Баланын үнү угулду.
 Қаныштын сөөгү зыркырап,
 Қайрылып артқа бурулду.
 Семетейди көтөрүп,
 Сарытаз келип калғаны.
 Қолун сунуп арбайтып,
 Баланы Бакай алғаны.
 Көзүнөн акқан кандуу жаш,
 Жакасын жууп чықтады.
 «Семетей балам сенсиң — деп,
 Абаң Бакай менмин» — деп,
 Маңдайдан аны жыттады.
 «Атаң Манас баатырды,
 Ардағым эске аларсың.
 Ата журтуң Таласты,
 Айланып қайта табарсың.
 Қасташқан каркеч душманға,
 Қачырып найза саларсың».
 Қарчыгадай каркылдап,
 Қайран Бакай дағы айтат,
 Қаныкейдин колуна,
 Семетейди табыштап:
 «Тирүү болсоң барарсың,
 Төркүнүң таап аларсың,
 Төрөден қалған туяқты,
 Өз билгиңче бағарсың.
 Минген атың жоорутпа,
 Баатырдан қалған туяқтың,
 Теги эле көөнүн оорутпа.
 Қиши көзүн салбасын,
 Қаныкей сөзгө кулак сал,
 Қиргил³ болуп қалбасын.
 Баланы жаман бакканың,
 Өзүңе болот жаман ат.
 Чыйырды менен Қаныкей,
 Силерге бала аманат».
 Берметтей жашы тизилип,
 Жүрөк боору эзиліп.
 Қайрат кылып хан Бакай,
 Қалбасын деп кечигіп.
 Семетейди қолмо қол,
 Ортосуна алышты.
 Кезектешип баланы,
 Өөп, жыттап қанышты.

Бакай менен Сарытаз,
 Баруучу жолго бет айтып,
 Эки бирдей байталдын,
 Басмайылын бек тартып,
 Аттанышып жөнөдү.
 Каныкей менен Чыйырды.
 Айрылышып кете албай,
 Агызып жашын кыйылды.
 Ак жол тилеп кош айтып,
 Абакен Бакай тыйылды.
 Карап калган Сарытаз,
 Хан Бакайга кеп айтат:
 «Кайда барып жансактайм,
 Каралдым Бакай — деп айтат.
 Мен Манастын тушунда,
 Эшик ага эр элем.
 Бээжинге бектер барганда,
 Беренден кайсы кем элем?
 Аркасында Манастын,
 Ардакталган шер элем.
 Карасаң азыр Манастын,
 Караанына зар болдум.
 Хан ордодон айдалып,
 Арамдарга кар болдум.
 Таласта туруп нетейин,
 Тал кармап алыс кетейин.
 Көрсөтпөйт жакшы ит өлүгүн,
 Итчилик жокпу эсебим?
 Айкөлдүн уулу келгенде,
 Алдынан тосуп жетейин».
 Анда Бакай мындай дейт:
 «Айтканың Сарым чындай — дейт.
 Сабыр кылып чыдагын,
 Толгонуп тогуз жылдай — дейт.
 Алдына ат, төө берейин,
 Кирелеп кербен тарткын — дейт.
 Каныкейдин артынан,
 Сен да ээрчип баргын — дейт.
 Каракандын шаарында,
 Соодагер болуп алгын — дейт.
 Унутуп сөзүм калбагын,
 Көптү көргөн карысын.
 Каныкейдин абалын,
 Кабарлап катка жазгыңыз.
 Семетейдин сыртынан,

Серп салып жакшы баккыңыз.
 Он эки жашка толгондо,
 Ойротту бузар болгондо.
 Атасы Манас экенин,
 Жери Талас экенин,
 Эли алаш экенин,
 Эбин таап тааныткын.
 Эмгеги тиер эр болсо,
 Эгин салып жер айдайт.
 Куур жолу шар болсо,
 Куш жайылтып куу кармайт.
 Куруган жаман ал болсо,
 Айылдан чыгып баса албайт.
 Зилинде дээри бар болсо,
 Үйүндө уктап жата албайт.
 Айткан сөздүн баарысын,
 Акылыңа илерсин.
 Семетей келип хан болсо,
 Сыр коргонго кирерсин.
 Алтын жака сары тон,
 Ардакталып киерсин».
 Сары таз анда кеп айтат:
 «Болот Бакай» — деп айтат.
 Каныкейдин артынан,
 Каракандын шаарына,
 Кербенчи болуп жол тартат.
 Каныкей менен Чыйырды,
 Алыс сапар жол жүрүп.
 Караканга жетүүгө,
 Ат аябай мол жүрүп.
 Уюлгутуп чандарды,
 Узакты сары күн жүрүп.
 Аялдабай эч жерге,
 Ай караңгы түн жүрүп.
 Капа кылбай энесин,
 Кара күчкө каткырып.
 Чыйырды менен баланы,
 Ыктуу жерге жаткызып.
 Суулугунан бек кармап,
 Байталдарды чалдырып.
 Өлмөй болду байталы,
 Ташыркап бутун талдырып.
 Тирүү киши билбеген,
 Түн түшүнө кирбеген.
 Адам менен куу түлкү,

Чыйырдап изи чийбеген.
 Өңүткө келип конгону
 Жолго түшкөн эсеби,
 Бир жарым ай болгону,
 Узакты жол чаң басып,
 Элечек, жоолук кирдеди.
 Эрме чөл басып арыган,
 Эки байтал жүрбөдү.
 Амалы кетип Каныкей,
 Ара жолго таштады.
 Семетейди көтөрүп,
 Жөө-жалаң баса баштады.
 Карылыгы курусун,
 Чыйырды жүрбөй чарчады.
 Асыл тууган Каныштын,
 Арка сөөгү кайышып.
 Келе жатат тиштенип,
 Сыр билгизбей тайышып.
 Буулум тоңу кырчылып,
 Бутунда кепич жыртылып.
 Кезерип эрин кесилип,
 Кендири катып кыркылып.
 Согончогу жооруду,
 Томуктары ооруду.
 Аркасында Чыйырды,
 Арык койдой соолуду.
 Кепичи жок маасычан,
 Кейиди жаман курган жан,
 Маасысы жок байпакчан,
 Магдыры кетти* курган жан.
 Арып, чарчап, чаалыгып,
 Азып өңү кер болуп.
 Жоболон тартты Каныкей,
 Темгил⁴ ала тер болуп.
 Эңкейип бели ийилип,
 Эмгекти тарткан кезинде.
 Керимсел калкып агылган,
 Кечки салкын бешимде.
 Өзөк жалдар неме жок,
 Эси кетип нес болуп.
 Төл болуп башы турганда,
 Бир киши келди кез болуп.
 Жолуккан киши кеп айтат:

* Магдырап кетүү — алынан таюу, амалы кетүү.

«Бастыңар кайда — деп айтат.
 Көтөрүп эне, баланды,
 Качтыңар кайда — деп айтат.
 Жүрөр жолуң кайсы? — дейт,
 Жетер жериң кайсы? — дейт.
 Айткылачы энелер,
 Барар элиң кайсы?» — дейт.
 Жолуккан киши баягы,
 Атынын башын бурганы.
 Кепке салып Канышты,
 Аңгеме дүкөн курганы.
 Каныкей анда кеп айтат:
 «Уккунун бала — деп айтат.
 Жерибизди сураган,
 Атагы чыккан кең Талас.
 Элибизди сураган,
 Ак калпактуу көп алаш.
 Упурап качып келемин,
 Уусун жутуп кайгынын.
 Ааламга кеткен атагы,
 Арстан Манас зайбымын.
 Кастарлаган калың эл,
 Камка тондун тышымын.
 Кадырланган ханыша,
 Каракандын кызымын,
 Эмгегин тартып баланын,
 Эрме чөл тузун таттым мен.
 Жедингердин⁵ Багышка,
 Баш мааналап качтым мен.
 Арылбас эки дүйнөдө,
 Арманым айтсам муң болот.
 Айланып башта тегирмен,
 Эзилип сөөгүм ун болот.
 Жол сураган жаш бала,
 Жериңди айтып бер мага!
 Эл башкарган ханзаада
 Эринди айтып бер мага!»
 Анда бала кеп айтат,
 Агартып тишин кылайтат:
 «Камыш эмес жекенсиз,
 Каракан кызы болсоңуз,
 Жекебиз экенсиз.
 Темиркандын элибиз,
 Ошондой болот дайныбыз,
 Каракан болот айлыбыз.

Жүрү эжеке кетели,
 Жолдо туруп нетели.
 Атка минип алалы,
 Айлыбызга баралы.
 Темиркан кызы эжеке,
 Тентип жолдон азыпсың.
 Бутуң жооруп жөө басып,
 Чаалыгып, чарчап, арыпсың».

Жылуу-жумшак кеп айтып,
 «Жүрү эжеке» — деп айтып,
 Атын тартып алдына,
 Элпелектеп эп айтып:
 «Өз элинди жаман деп,
 Жакшы элди кайдан табасың?
 Өз жеринди жаман деп,
 Жат жерге кайдан барасың?
 Өз атандан таарынып,
 Өзгө элге кайдан батасың?»

Деп бала жолун торгоду,
 Эр Багышка кетем деп,
 Каныкей бирок болбоду.
 «Төрөм Манас өлгөнү,
 Түк көөнүм менин тынган жок.
 Төркүндүгү ушубу,
 Төрөмө бата кылган жок.
 Баатырдын көзү өткөнү,
 Байкуш жаным тынган жок.
 Аталыгы ушубу,
 Арстанга бата кылган жок.
 Тирүү болсом жетермин,
 Жедигердин эр Багыш,
 Ошого кирип кетермин.
 Төө тартса дагы барбаймын,
 Төркүнгө башым салбаймын».

Кейибестен кеп айтат:
 «Кете бер бала!» — деп — айтат.
 Ушул кепти уккан соң,
 Атынын башын бурбастан,
 Аяр кылып турбастан.
 Эки этеги далбактап,
 Эки буту салбактап,
 Атка камчы басты эми.
 Каракандын ордого,
 Калк жыйылган коргонго,
 Чаап кирип барды эми.

Шашкан бала калдастап,
 Салам айтып калды эми.
 Чогулган элдер кеп айтты:
 «Чогоол өскөн айбанды,
 Сабагыла» — деп айтты.
 «Ордого түшүп кирбейсиң,
 Урмат-сыйды илбейсиң.
 Балаага туулган жансыңбы?
 Эмгекти өзүн тилейсиң».

Чогулушкан чоңдордун,
 Шайтаны ичке толду эле.
 Сакчыларга карматып,
 Сабата турган болду эле.
 Бала туруп кеп айтат:
 «Баарын уккун — деп айтат.
 Кечээ күнү кечинде,
 Кечки салкын бешимде.
 Бээжинге барчу бөксө жол,
 Ошондо кетип баратсам.
 Эки аял жолукту,
 Арып, чарчап жөө баскан.
 Эси оогандай эндирейт,
 Жоо чапкандай сендирейт.
 Элечеги чан болгон,
 Чубалып желге желбирейт.
 Чаалыгып, чарчап болуптур,
 Кубарып өңү оңуптур.
 Чүңчүрөйүп көздөрү,
 Чөйчөгүндө соолуптур.
 Ачкалыктын айынан,
 Араң келет өчөйүп,
 Каруусу жок энди реп,
 Кемпир келет жөтөлүп.
 Кемпир менен баланы,
 Бир келбеттүү зайып көтөрүп.
 Кейин кеткен кезерип,
 Бели ийилген мекчейип,
 Көзү кеткен чекчейип.
 Айтып сөздү курадым,
 Анын дайын сурадым.
 Келбеттүү аял кеп айтты:
 «Кете бер бала — деп айтты.
 Жерим Талас — деп айтты,
 Эрим Манас — деп айтты.
 Арстаным Манас өлгөн — дейт,

Акырет жүзүн көргөн — дейт,
 Жазылбады капам — дейт,
 Каракан менин атам — дейт,
 Көңүлдөн кетпейт капам — дейт.
 Көтөргөн жетим балам — дейт,
 Жедигердин эр Багыш,
 Ошого бара жатам — дейт.
 Жедигерге жетпесем,
 Теги эле көөнүм тынбайт — дейт.
 Төркүндүн жоктур пайдасы,
 Төрөмө бата кылбайт — дейт,
 Төө тартса да барбайм — дейт,
 Төркүнгө башым салбайм — дейт.
 Какшык кылып кеп айтты,
 Каныкей атым» — деп айтты.
 Таап келген кебим бул,
 Шашып келген жерим бул.
 Калп эле ачуу кыласын,
 Кабар уктум аяктан.
 Калк бийлеген Каракан,
 Кутулдумбу таяктан?»
 Кайран бала ошентип,
 Кайтарды шайтан кыжырды.
 Баш ийдирип өзүнө,
 Баарысын кепке сындырды.
 Баладан кепти угушуп.
 Баш чайкашып турушуп,
 Каракан баштап баарысы,
 Кандуу жашын куюшуп.
 Эси кетип далдайып,
 Эки колу шалдайып,
 Каракан ыйлап мындай дейт,
 Калкына карап калдайып:
 «Ай карангы түнү бул,
 Атанын арман күнү бул.
 Кайран күйөөм өлгөнбү?
 Карангы жайды көргөнбү?
 Аркасында тууганы,
 Малы талап бөлгөнбү?
 Кыраандан перзент тапканбы?
 Жесирдик дартын тартканбы?
 Баш калкалап багышка,
 Баласын алып качканбы?
 Жол азабын тартканбы?
 Жөө жаландап басканбы?

Төрөмө бата кылбайт деп,
 Таарынып менден азганбы?!
 Карап турбай баарыңар,
 Алдына анын барыңар!
 Тартуу тартып тогуздап,
 Алып келе калыңар!
 Хан Манастын өлгөнүн,
 Укпай калган иш эле.
 Кудайыым Чыйырды,
 Нарк, нускалуу киши эле.
 Алдына анын барыңар,
 Үстүнө кымкап жабыңар.
 Алдына ат тартыңар,
 «Аза деген карыбайт»,
 Ал сөздү дагы айтыңар,
 Канышты алып кайтыңар.
 «Түбү бирге кошулат,
 Учу бирге жазылат».
 Чыйырды айтса Каныштын,
 Таарынчысы арылат.
 Каныкейге айтыңар,
 Эр Багышка барбасын.
 Каракандын атына,
 Айтылып наалат калбасын.
 Токтобостон чабыңар,
 Тосуп аны алыңар.
 Эр Манастын өлгөнүн,
 Эми уктук — деп — айтыңар.
 Чыйырды өзү сындасын,
 Каныкей намыс кылбасын.
 Кадыр-баркым кетирбей,
 Калк алдында сыйласын.
 Жүрүшү жумшак аттарга,
 Эр-токумду салгыла.
 Чыйырды менен Канышты,
 Алып келе калгыла!»
 Каракан кебин бурчу эмес,
 Карап мында турчу эмес.
 Аттанышты чуу коюп,
 Аялдабай дуу коюп.
 Торгун, кымкап, торкодон
 Тогуздап кымкап камдашып,
 Чыйырды менен Канышка,
 Жетип барды жардашып:
 Тим кишиге ыктаган,

Тили оозуна жукпаган,
 Кай жумушка бет алса,
 Кадоосун таап мыктаган
 Керимкул деген бар экен,
 Кеп айтканы шар экен.
 Келе калып кеп айтат,
 «Эжекебай — деп айтат:
 «Жеринен тосуп чыкпадык,
 Жездемден кабар укпадык.
 Баладан угуп кабарын,
 Баарыбыз ыйлап сыздадык.
 Сиз айтыпсыз, эжеке,
 Көтөргөн жетим балам — деп,
 Жедигердин эр Багыш
 Ошого кетип барам — деп.
 Ошол кепти укканда,
 Атаңыз жаман шаштырды.
 Алдыңызга тартуулап,
 Ат-тону менен чаптырды.
 Күйүтү болот жесирдин,
 Күнөөбүз болсо кечиргин.
 Көлчүлүк келдик алдыңа,
 Көөнүңдөн кириң кетиргин.
 Үстүңө тон жабабыз.
 Алдыңа ат тартабыз.
 Таарынчыңды бер бизге,
 Элиңе алып кайтабыз.
 Каз моюн чалыш аргымак,
 Минүүгө мына жоргонуз.
 Айтууга мындан көбүрөөк,
 Айбатыңан коркобуз.
 Тонубузду кийиңиз,
 Аргымакка миниңиз,
 Келсең дагы — кетсең да,
 Калганын өзүң билиңиз». —
 Кашка тишин кылайтып,
 Каныкей турду муну айтып:
 «Ээрчиткен энем тил алса,
 Төркүңгө издеп барбаймын.
 Аман кыл — деп — жетимди,
 Арстаным Манастын
 Арбагына зарлаймын». —
 Чыйырды буга болбоду,
 Чындап жолун торгоду:
 «Каныкей сөзгө кулак сал,

Кадимки сөөктөн чанбайлы.
 Элден безип тентиреп,
 Эр Багышка барбайлы.
 Өлгөн уулум шок эле,
 Аتكаны анын ок эле.
 Көздөгөн жоосу көп эле,
 Аткан огу төп эле.
 Өчөшкөн жери көп эле.
 Өзү баатыр көк эле.
 Элебеген душманын,
 Сыңар өркөч лөк эле.
 Душман бизге күйөбү?
 Жат элге барсак сүйөбү?
 Жалгыз жетим Семетей,
 Жалдырап элге жүрөбү?
 Атасы башка душманда,
 Арзынды бирөө тергейби?
 Алдындагы жетимге,
 Мышыктын боорун бербейби?
 Күйүттүү тууган экөөбүз,
 Күндү кайдан көрөбүз?
 Атасы башка жат элде,
 Күйүп жүрүп өлөбүз». —
 Чыйырды мындай кеп айтты,
 Келгендин баары чуркурап,
 «Чын айтасыз» — деп айтты.
 Канетсе да Каныкей,
 Кайнине жүзүн кайтарбай,
 Баштаган соң Чыйырды,
 «Барбаймын» — деп айта албай.
 Алтын жака кымкап топ,
 Айкара жаап кийишти.
 Каныкей менен Чыйырды,
 Жорголорго миништи.
 Каракандын шаарына,
 Калдайып жетип келишти.
 Каз канаттап калың эл,
 Каршы алып салам беришти.
 Каракан ыйлап буркурайт,
 Калын эл бирге чуркурайт:
 «Хан Манастан айрылып,
 Кайдан келе жатасың?
 Төркүңүң турса келбестен,
 Төтөлөп кайда качасың?
 Кагылайын Канышым,

Кайда барып батасың?!
 Атаң көргөн жол эмес,
 Энең бычкан тон эмес.
 Эр Багышка барганың,
 Эгеримде оң эмес».

Калкы менен Каракан,
 Кадырлап сыйлап кондуруп,
 Урматына Манастын,
 Бээ семизин сойдуруп.
 Ат чаптырып аш берди,
 Карыларга бац берди.
 Көлдөй сорпо, тоодой эт
 Калайыкка аз келди.
 Каныкей менен Чыйырды,
 Айлын бөлөк кондурду.
 Семетейге сырдатып,
 Талдан бешик жондурду.
 Көкүрөктөн зил кетип,
 Көнүлдөн кайгы, кир кетип.
 Жай алышып жамбаштап,
 Күн жаркырап, түн кетип.
 Караканды аркалап,
 Семетейди калкалап,
 Каныкей менен Чыйырды,
 Жатып калды чалкалап.
 Муну коё туралы,
 Семетейдин балалык,
 Жомогунан угалы.

СЕМЕТЕЙДИН БАЛАЛЫК ЧАГЫ

Каныкей менен Чыйырды,
 Бакайдын сөзүн ойлонот.
 «Баланы жакшы баксак» — деп,
 Күнү-түнү толгонот.
 Курч жүрөктүү болсун деп,
 Куйрук, казы, жал берип.
 Қайратына толсун деп,
 Көнөккө салган бал берип.
 Кардын анын ачырбай,
 Қаймакка бышкан нан берип,
 Эрте-кечте жээрине,
 Куурдак менен май берип.
 Қаркытына ичсин деп,
 Қандыра кымыз, чай берип.
 Тумшуктууга чокутпай,
 Тырмактууну тийгизбей,
 Таманын жерге бастырбай,
 Эски кийим кийгизбей.
 Эли башка экенин,
 Эстетип ага билгизбей
 Багып жүрдү алпештеп,
 Чыйырды менен Каныкей.
 Аягы чыгып, телчип ал
 Атка минип желгинче,
 Айкөлдүн уулу Семетей,
 Алты жашка келгинче.

Айландырып дүйнөнү,
 Акылдан санаа бөлө элек.
 Таятасы Каракан,
 Баланын жүзүн көрө элек.
 «Кас душманын кан кылган,
 Кабылан Манас төрөм — деп.
 Баатырдан калган туяктын,
 Дидарын барып көрөм» — деп.
 Ботодой боздоп буркурап,
 Бүткөн бою зыркурап.
 «Семетейди көрсөм» — деп,
 Сүйүнгөндөн көзүнөн,
 Куюлат жашы дыбырап.
 Арбагын сыйлап Манастын,
 Элине Каныш жагыптыр.
 Семетейди Каныкей,
 Алты жашка келгинче,
 Көрсөтпөй жанга багыптыр.
 Жээндигин билгизбей,
 Жерине Каныш жагыптыр.
 Жети жашка келгинче,
 Жел тийгизбей багыптыр.
 Көрөмүн деп баланы.
 Таятасы барыптыр.
 «Сүйүнгөнүм өтөр — деп,
 Көзүм тийип кетер» — деп,
 Көзүнө айнек салыптыр.
 Жети кабат таш айнек,
 Көз уусун тосуп калыптыр.
 «Көрөйүн муну жакшы» — деп,
 Көзүнө айнек кынаптыр.
 «Кандай бала болор?» — деп,
 Каракан мындай сынаптыр:
 «Арстандан калган чунагын,
 Алты жашка толуптур,
 Ат минер чагы болуптур.
 Жетим калган чунагын,
 Жети жашка толуптур,
 Куш салар чагы болуптур.
 Жетилсе жээним Семетей,
 Жеткилең баатыр болот — деп,
 Касташканын кан кылып,
 Кара көзүн оет — деп,
 Жалдуу жалкы жолборстой,
 Жалганды кезип жойлойт — деп.

Пендеден артык шер болуп,
 Беттешкен жоосун койбойт — деп,
 Атасы айкөл Манастай,
 Ааламды кезип жойлойт — деп.
 Айыгышкан душманы,
 Арты артынан сойлойт» — деп.
 Көңүлү толуп Каракан,
 Көздөн жашын булатат.
 Карчыгадай шаңкылдап,
 Каныкейге муну айтат:
 «Каныкей балам бектигин,
 Кабарын мага билгизбей,
 Алты жашка келгинче
 Ак жорго атка мингизбей.
 Жети жашка келгинче
 Желпийтип кийим кийгизбей,
 Кумарын мунун кандырып,
 Колуна кушту илгизбей.
 Атка минип, куш салса
 Адам болуп калбайбы.
 Эл аралал, жер көрсө
 Эргип канат жайбайбы».
 Семетейди Каракан,
 Айландырып сынады.
 Баласы сынга толбосо,
 Көңүлү хандын тынабы?!
 Семетейге Каракан,
 Карап көзүн талдырды.
 Ичи элжиреп балага,
 Купулун⁶, курчун кандырды.
 «Абыдан сынга толуптур,
 Ат минер чагы болуптур.
 Куп сынына толуптур,
 Куш салар чагы болуптур.
 Көзүнө анын караса,
 Көгөрүп жалын от күйөт.
 Ажарынан ай балкып,
 Күлкүсүнөн күн күлөт.
 Түркүгүндөй дүйнөнүн,
 Тиреп көктү дүңкүөт.
 Чондугу тоонун сеңирдей,
 Каары кара темирдей.
 Касташып калган душманын,
 Хан Манастай жегидей».
 Жетисинде Семетей,

Жетик окуп кат таанып.
 Сегизинде Семетей,
 Ар өнөрдү жатка алып.
 Тогузунда Семетей,
 Тобурчак аттай тапталып.
 Он жашында Семетей,
 Алоолонуп от болду.
 Он биринде Семетей,
 Ок жыландай октолду.
 Он экиге келгенде,
 Ойротто мындай жок болду.
 Алтындан кемер курчанып,
 Айдай бети нур чалып.
 Алыстан көргөн кыз-келин,
 Ашык болуп муңканып.
 Күмүштөн кемер курчанып,
 Күндөй бети нур чалып.
 Көрүп калган кыз-келин,
 Күйүп ичтен муңканып.
 Жоргону жолго салдырып,
 Шуңкарга өрдөк алдырып.
 Жанына котчу алыптыр,
 Жагалданып калыптыр.
 Ойноп жүрүп бир күнү,
 Токойго Семен барыптыр.
 Кызыл-тазыл кыргоолго,
 Агытып шуңкар салыптыр.
 Шуңкар катуу тийиптир,
 Кыргоол жерге кириптир.
 Канчалаган кыргоолду,
 Кан кылып шуңкар илиптир.
 Эркинче көзүн оюптур,
 Жемге шуңкар тоюптур.
 Ошентип ойноп жүргөндө,
 Кызыкка батып күлгөндө.
 Акырында жаш Семен,
 Бадалдуу терең токойго,
 Шумкарды шилтеп ийгенде.
 Кыргоолду мыкчып шуңкары,
 Чытырманга киргенде.
 Атынан түшпөй эринип,
 Аркасынан бара албай,
 Арсайган калың тикенден,
 Семетей кушун ала албай.
 Илгир болгон шуңкары.

Эрлигине жараша,
 Эр Семетей чунагын,
 Эки жагын караса,
 Көп токойду көчүрүп,
 Көк түтүндү булатып,
 Көмүр кылып өчүрүп,
 Бул токойго баш экен,
 Көмүр кылчу таз экен.
 Семен көргөн ушул таз,
 Соопко көңүл буручу.
 Атайлап Бакай жиберген,
 Соодагер Сарытаз болучу,
 Соодасын сатып дүкөндө,
 Далай жыл күттү баланы.
 Таанытууга ал өзүн,
 Таба албай жүргөн арганы.
 Семетейдин куш салып,
 Жүргөнүн билип алыптыр.
 Дүкөнүн жыйып Сарытаз,
 Чоң токойго барыптыр.
 «Алтын, күмүш баары таш,
 Жыйнап муну нетем? — деп,
 Ойноп жүргөн Семенди,
 Элиме алып кетем — деп.
 Аралап жүрсөм токойду,
 Эби келер бекен?» — деп.
 Эртеден кечке токойдо,
 Өчүрүп көмүр сепкенден.
 Семетей тиктеп ыраактан,
 Тазды көрө салды эми.
 Тайманбаган чунагын,
 Жанына жетип барды эми.
 Сарытазды урматтап,
 Салам айтып калды эми.
 Кайран тазым кеп айтты,
 «Адеки салам» — деп айтты.
 Сарытаз жүзүн муңайтты,
 Семетей тазга муну айтты:
 «Көзү-башы көө болгон,
 Көмүргө жеке ээ болгон.
 Тикенек бассаң кирбеген
 Бутундагы чоккойго,
 Кыргоол алып шуңкарым
 Қирди мобу токойго.
 Қушума бачым барасын,

Кыргоолду айрып аласың.
 Эч болбосо сен тазым,
 Шиш кебеп кылып канасың».

Куш короозду жеди эле,
 «Курган таз жүгүр» — деди эле.
 Таз балага кеп айтат,
 Ачуусу келип бек айтат:
 «Кушунду алып берүүчү,
 Кулуң барбы» — деп айтат.
 Кыргыздан кыраан эр Семен,
 Кыйкыра түшүп кеп айтат:
 «Тула боюң көө болгон,
 Кул эмей тазым бай белең?
 Көөнүң куунак жай белең?
 Кушумду алып бересиң,
 Бербесең бирди көрөсүң».

Сарытаз анда кеп айтат:
 «Куштан мурда сөзүмө,
 Кулак салгын» — деп айтат.
 «Элиң сенин кайда? — дейт,
 Жериң сенин кайда?» — дейт.
 Аны угуп Семетей,
 Аң-таң калып ойлонуп,
 Эли-жерин айта албай,
 Тура түшүп толгонуп:
 «Элимди эмне сурайсың?
 Элирген чал сен кимсиң?
 Жеримди эмне сурайсың?
 Желиккен чал сен кимсиң?»

Сарытаз анда кеп баштайт:
 «Санатым уккун — деп баштайт.
 Укбасаң балам угуп ал,
 Кулагыңа илип ал.
 Билдирейин эл-жериң,
 Ата-энең, түп тегиң,
 Билбесең жакшы билип ал,
 Элиң алаш болучу,
 Жериң Талас болучу.
 Атаң эмес Каракан,
 Атаң Манас болучу.
 Атаң Манас өлгөндө,
 Ак калпак кыргыз көмгөндө,
 Абыке, Көбөш, Жакып хан,
 Хан ордосун Манастын,
 Камчыга ченеп бөлгөндө.

Каныкей менеп Чыйырды,
 Качып келген болучу.
 Калкалап сенин башынды,
 Катып келген болучу.
 Атасына пааналап,
 Азып келген болучу.
 Уйку көрбөй түн катып,
 Басып келген болучу.
 Аркар бел ашуу кумдарды,
 Ашып келген болучу.
 Далай азап-кордукту,
 Тартып келген болучу.
 Он эки жашка толупсун,
 Ойротту бузар болупсун.
 Жолунду тосуп жүрчү элем,
 Семетей жакшы жолуктун.
 Элкимде кепен жайлаган,
 Элиңди таппай жатпа эми.
 Жердеген атаң эр Манас,
 Жериңди таппай жатпа эми.
 Манастын болсоң тукуму,
 Кегинди куубай жатпа эми.
 Калмак менен Кытайда,
 Хан Манастын кегин бар.
 Көкөйүндө кыргыздын,
 Көгөргөн таштай чери бар.
 Көз жашында элиңдин,
 Көп кайгынын сели бар.
 Атанын болсоң баласы,
 Акылында зээрн бар.
 Элиңдин тыйып көз жашын,
 Залимдин койбой кес башын.
 Ата конуш Таласка,
 Аттанып турбай жет бачым.
 Мен Манастын чоросу,
 Ээрчиткен жаштан жоросу.
 Аттанып чыксаң Семетей,
 Боломун жолун баштоочу».

«Жериң Талас» — деп угуп,
 «Атаң Манас» — деп угуп,
 Ач жолборстой Семетей
 Ачуусуна буулугуп.
 Канырыгы кан түтөп,
 Калк кегинен куюгуп.
 Аттан түшө калыптыр,

Кушун колго алыптыр.
 Кужурлуу тууган чунагың,
 Куюндап үйгө барыптыр.
 Астындагы жоргонун,
 Токумун алып ыргытып.
 Колундагы шуңкардын,
 Боосун алып ыргытып.
 Кабагы карыш түйүлүп,
 Кайгы ичине үйүлүп.
 Өзөгүнөн өрт чыгып,
 Өпкөсү көөп күйүгүп.
 Санаасы арбып көп болуп,
 Саргарып өңү чөп болуп.
 «Абыке, Көбөш сени» — деп,
 Эки көзү өрт болуп.
 Кайнап каны жүрөктө
 Жатып алды көк болуп.
 Ар канча акыл айтса да,
 Адамдын сөзүн укпады.
 Күндүз-түнү тынч албай,
 Кылайып көзгө уйку албай,
 Үшкүрүп оор сыздады.
 Оозуна наар албады.
 Кыюулап күндүз кармаган,
 Кынама бешмант кийгени.
 Кыраакы туулган Каныкей,
 Жетимдин сырын билгени.
 Караканын үйүнө,
 Каныкей басып киргени.
 Олтурган экен Каракап,
 Олчоюп өз төрүндө.
 Айтты ага Каныкей,
 Ойлонгон кеби көөнүндө:
 «Айланаймын атаке,
 Жетимди кудай урундур.
 Бетин казуу бурунтур:
 Үч күн болду атынан,
 Үйгө келип түшкөнү.
 Күнү-түнү алты күн,
 Тамак берсем ичпеди.
 Баш көтөрбөй муңайып,
 Бармагын кесе тиштеди.
 Күндүзүндө тынчы жок,
 Түн ичинде уйку жок.

Үшкүрүгү таш жарып,
 Эчтекеге кунту жок.
 Сөзгө кулак салбады,
 Оозуна наар албады.
 Калганбы деп ойлоном,
 Кара калба салгалы».

Каракап анда муну айтат,
 Кашка тишин кылайтат.
 «Кайгырбастан бекерче,
 Канышым уккун» — деп айтат:
 «Кысыр эмди тай союп,
 Кыз-келинд жыйдыргын.
 Күптүкөй болгон баланын,
 Көңүлүн ачып тындыргын.
 Каалап калса колуктуу,
 Мага кабар кылдыргын».

Каракап кеп угуп,
 «Жакшы акыл» — деп угуп.
 Кайран катын Каныкей,
 Кысыр эмди сойдуруп.
 Кыз-келинд жыйдырды,
 Таң-тамаша кылдырды.
 Көөкөргө арак куйдурду,
 Семетейге сундурду.
 Таасын менен ырдашып,
 Тамашаны баштады.
 Караргандан, түнөрүн,
 Кабагын Семен ачбады.
 Кыналып ырдан кыз-келин,
 Арак сунса албады.
 Кылактаган сулууга,
 Кылчайып көз салбады.
 Оюнду оттой өчүрүп,
 Оолактап баарын айдады.
 Каныкей менен Каракап
 «Майлап буудай куурун бер,
 Курсагым ачты жеймин» — дейт.
 Жетине албай Каныкей,
 Жетимдин көөнүн ачарга.
 Майлап буудай кууруду,
 Карбадастап казанга.
 «Буудайдан уучтап алып бер» —
 Деп Семетей калганы.
 Шашкалактап Каныкей,

Кочууштап буудай алганы,
 «Алгының чунак ылдам» — деп,
 Семетейге барганы.
 Каныкейдин, тентегин, —
 Капшыра колун кармады.
 Чыдай албай күйгөнгө,
 Чычырып Каныш жалбарды.
 Баатырдын уулу Семетей:
 «Чыңырба эне, жашыба,
 Элим кайда айтып бер?
 Карибайм — дейт — жашыңа».
 Чыдай албай Каныкей,
 Чымырканып кеп айтат:
 «Кое бер чунак колумду,
 Айтайын баарын» — деп айтат.
 «Атагы кеткен ааламга,
 Атаң сенин эр Манас.
 Хан ордо тиккен атакең,
 Жериң сенин кең Талас.
 Ак калпак кийип жардаган,
 Элиң сенин көп алаш.
 Ак сакалын жайкаган,
 Адамдын сырын байкаган.
 Акылы артык даанышман,
 Бакай деген абаң бар.
 Арам нээт куу сакал
 Айлымды чаап тентиткен,
 Атаң Манас атасы
 Хан Жакып чоң атаң бар.
 Чоң дөөлөткө семирип,
 Чокчоңдогон элирип,
 Кандуу камчы, кара кол,
 Абыке, Көбөш агаң бар.
 Чоң атаң Жакып жоо болуп,
 Хан ордом чапты талкалап.
 Абыке менен Көбөштөн,
 Семетей сени калкалап,
 Качып келдим төркүнгө
 Хан атамды аркалап.
 Арка-мойнуң каткыча,
 Ата-тегиң айтпадым.
 Канаттууга кактырбай,
 Карегимдей сактадым.
 Опол тоодой жетилдин

Орундалды максатым.
 Атаң Манас күмбөзү,
 Кең Кол ата оюнда.
 Алмалуу булак, шуңкар таш
 Ашып түшчү жолунда.
 Токсон миң эркеч майына,
 Кыш бышыртып бек салдым.
 Канча кылым өтсө да,
 Козголбосун деп салдым.
 Калдайтын ага бастырдым.
 Атаңдын айтып баянын,
 Алтын менен жаздырдым.
 Атаңдан калган ак ордо,
 Алты жүз киши киргенде,
 Тар келбеген чак ордо.
 Үй маанисин менден ук,
 Менден уксаң пейлеп ук.
 Төтөгөсүн карасаң,
 Төрт эли кундуз жээктүү.
 Босогонун башаты,
 Сомдогон алтын тээктүү.
 Токсон төөнүн таруусу,
 Тогуз күнгө жетчү эмес.
 Сексен төөнүн күрүчү,
 Сегиз күнгө жетчү эмес.
 Эшигинин алдынан,
 Эл жыйылып кетчү эмес.
 Бечел адам кыйкырса,
 Төр жактагы эштчү эмес.
 Төрөсү менен Каныкей,
 Төр жагынан кетчү эмес.
 Ырасын айтсам учурбай,
 Үй чоңдугу ушундай.
 Ортосунда көп ногой,
 Ордо салып атуучу.
 Эр жагында кырк чоро,
 Алчыланып жатуучу.
 Эпчи жакта Тазбаймат,
 Қазан асып жатуучу.
 Төр жагында төрө, бий,
 Кеңеш кебин айтуучу.
 Үй тигилүү туруучу.
 Кең Таластын жолунда.
 Атакталуу ал үйүн,

Абыкенин колунда,
 Ар ким бизге чоң болгон,
 Арстан атаң жогунда.
 Айта берсем ордондун,
 Санжыргасы бир далай.
 Чарыктап көктү тиреген,
 Чамгарагы чылк калай.
 Чеберге ченсиз кылдырган,
 Желбоосу жез чынжырдан.
 Бастыргысы дейилда,
 Башкы боосу манаттан.
 Айта берсем кеми жок,
 Сарамжалы санаттан.
 Тышын аппак бордогон,
 Ичин кызыл сырдаган.
 Салтанатын даңк кылып,
 Жамакчылар ырдаган.
 Чырашын сонун келтирип,
 Чийине жибек — чырмаган.
 Кастарлуу ошол ордонду,
 Каныкей энең кармаган.
 Конок болгон даам ичип,
 Кош колдоп бата арнаган.
 Керегесин көктөбөй,
 Сары жез менен тээктеп,
 Ак этегин үйүндүн.
 Кундуз менен жээктеп.
 Көздү тартып ак ордон,
 Көктү тиреп туруучу.
 Өрүшүнөн май агып,
 Ырыска эл туңуучу.
 Эшигинде балтачан,
 Эрендер күзөт кылуучу.
 Ачып арткан душмандын,
 Алмадай башын кыюучу.
 Хап атандын көп дүйнө,
 Кайсы бирин айтайын.
 Эсебин адам албаган,
 Элкинде жаткан чарбанын.
 Жылкысы жылга берчү эмес,
 Коюна колот жетчү эмес.
 Түтөгөн төөсү түмөн миң,
 Топосу тоодон келчү эмес.
 Атадан калып балага,
 Айтылып келген нускасы.

Колунан каухар төгүлгөн,
 Усталардын устасы,
 Төкөр уста Бөлөкбай,
 Чеберлик менен жасаган.
 Атса, чапса душманды,
 Ашагандан-машаган.
 Атакендин Сырнайза,
 Абыкенин колунда.
 Көзгө атар Аккелте,
 Көр Көбөштүн жонунда.
 Аколпок менен башканы,
 Анык издеп таап кел!
 Каршылашкан иттерге,
 Кандуу кыргын салып кел!»
 Асыл туулган Каныкей,
 Ак тандайын кылайтын,
 Убайын айтып козгоду,
 Уккандарды муңайтын.
 Эске түшүп эскиси,
 Эзилди Каныш жашооруп.
 Каныкейдин кордугун,
 Укканда Семен баш ооруп.
 Каныкей менен Чыйырды,
 Канттип көнгөн кордукка,
 Кара жаны кашайды.
 Карандай салган зордукка:
 «Андай болсо эки эне,
 Калкка кабар салайын.
 Атама арнап тай союп,
 Ак батасын алайын.
 Берер бекен таятам
 Кара олногун сурайын.
 Кайгынды угуп кор болгон,
 Канткенде чыдап турайын.
 Абыке менен Көбөштөн
 Өчүндү алып берейин.
 Кеткен кегин куубасам,
 Туулбай туна чөгөйүн.
 Эси жок эки арамдын,
 Эрдинги барып көрөйүн.
 Абыке менен Көбөштүн
 Агызын көзүн тешипесем.
 Көк ала сакал Жакынтын
 Көрүнө башын кеспесем.
 Асты арманым арылбайт,

Элимди аяып тынбасам.
 Сөөгүмдү какшатты
 Кебинди байкап сындасам.
 Эки арам күчүн көрбөсөм,
 Тирүүлөй көргө көмбөсөм.
 Каракандан Семетей,
 Айбыга турган эр эмес.
 Салам айтып салмактуу,
 «Тай атаке» — деп айтат.
 Бала туруп Семетей,
 Падышадай кеп айтат:
 «Айланайын тай ата,
 Түбү бирге кошулат.
 Учү бирге жазылат.
 Атам Манас — деп уктум,
 Жерим Талас — деп уктум.
 Ак калпактуу төө чепкен,
 Элим алаш — деп уктум.
 Желке тери тон болбойт,
 Жээни деген эл болбойт,
 Деп тай ата кейибе.
 Уруксат бер барайын,
 Убайлуу кыргыз элиме.
 Эмгекке туулган эки энем,
 Тарткан экен кордукту.
 Абыке, Көбөш, Жакыптан
 Көргөн экен зордукту.
 Сойбосом какбаи Жакыпты,
 Канын ичип тойбосом.
 Жиптиккен жипини какпасам,
 Жилдиктерин чаппасам.
 Кылдай мойнун кыйбасам,
 Жымытып жылас кылбасам.
 Атамдын алып бар мүлкүн
 Ачан кийин тынбасам.
 Эки энем үчүн албасам,
 Эгешкен жоого барбасам.
 Кас душманга кара нээт,
 Кандуу кыргын салбасам».

Он экиде Семендин,
 Оттой көзү чачырап.
 Абыке менен Көбөшкө,
 Азуулары качырап.
 Эки энесин ээрчитип,
 Семетей басып калганы.

Каракандын ордого
 Кайкалап кирип барганы.
 Сөлөкөтү, сөөлөтү,
 Падышадан кем эмес.
 «Азабын угуп олтуруп,
 Абыдан жаным ачынат.
 Албасам кегин алардын,
 Арманым кайдан басылат.
 Жетим өскөн баламын
 Жериме мен барамын.
 Кас душманды талкандап,
 Калкымды колго аламын.
 Кан тай ата өзүнө,
 Кадыр салып турамын.
 Жоого кирсе ок өтпөс,
 Отко кирсе чок өтпөс,
 Кара олпогуң сурадым?!»
 Каракан угуп бул кепти,
 «Каралдым кулак сал — деди.
 Аттанар болсоң казатка,
 Алты ай минсе арыбас,
 Боз тулпар минип бар» — деди.
 Кара олпок кийип калкайып,
 Боз тулпар минип алпайып.
 Жөнөмөк болду элине,
 Ата конуш жерине,
 Сары тазды кошчу алып.
 Муну мындай таштайлы,
 Каныкейдин Семене,
 Насаатынан баштайлы.

КАНЫКЕЙДИН СЕМЕТЕЙГЕ АЙТКАН НАСААТЫ

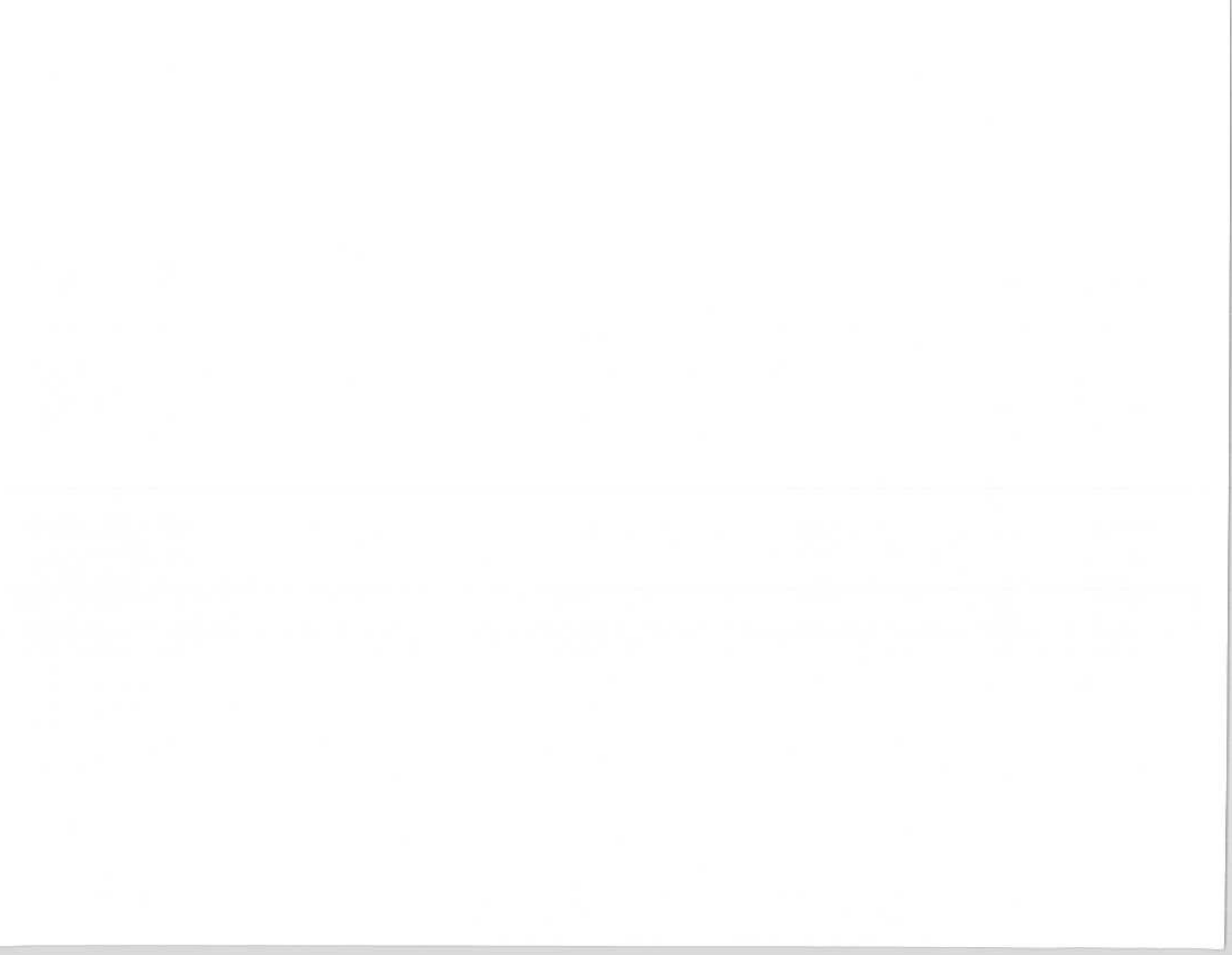

ман бол» — деп Семетей,
Аттанып жүрөр болгондо.
Имерилип Каныкей;
Ичине капа толгондо.
Кызыл жүзү кубарып,
Кылгырып жашы муңайып,
Семетейге муну айтат,
Кашка тишин кылайтат:
«Адамдын кебин уга элек,
Аттанып үйдөн чыга элек,
Жортуп жолго жүрө элек,
Жоопун ченин биле элек.
Тоздуруп тоңду кие элек,
Тон кадырын биле элек.
Ат арытып мине элек.
Ат кадырын биле элек.
Алыска санар жүрө элек,
Азабын жолдун биле элек.
Баралына бара элек.
Баласың, али толо элек.
Барар болсоң элиңе,
Барып кел балам саламат.
Жаралган жалкы жалгызым
Жаратканга аманат.
Ат-тонундан ажырап,
Боло көрбө жамап ат.

Арбактуу атаң колдосун,
Алптар болсун жолдошун.
Бастыргын балам жол болсун,
Басташкан душман кор болсун.
Арбагы колдоп атандын,
Айбатың журттан зор болсун.
Андап уккун Семетей
Айткан кептин башы ушул.
Айтылуу Кең-Кол, Таластын
Аркайган бийик ташы ушул.
Дайындап сага арнаган,
Тайбуурул деген тулпар бар
Казатка минер ат ушул.
Аттанып балам жөнөрсүн,
Апандын жашын төгөрсүн.
Буркурап ыйлап кеп айтам,
Бузбагын ишти деп айтам.
Эненди таштап кетерсиң,
Элиңе балам жетерсиң.
Апанды таштап кетерсиң,
Ата журтка жетерсиң.
Аттанып жолго кирерсиң,
Ат кадырын билерсиң.
Тоорулуп жолго кирерсиң,
Тон кадырын билерсиң.
Акылың болсо кудунум
Айтканыма кирерсиң.
Эсиң болсо кудунум
Энендин сөзүн билерсиң.
Аттанып чыксаң Таласка,
Алтымыш күндө жетерсиң.
Апанды көп какшатпай
Айланып кайта келерсиң.
Эрикпей мындан жол жүрсөң,
Элүү күндө жетерсиң.
Эненди көп сагынтпай,
Эрмегим кайта келерсиң.
Апандын айткан насаатын,
Акылыңа илерсиң.
Аман болсоң кудунум
Жүз күнгөчө келерсиң.
Андан нары барарсың,
Айлантын көзүң саларсың.
Аттанып чыксаң жол келер,
Арбактуу жолун оң келер.

Адырмак кара тоо келер,
 Ашуусу бийик зоо келер,
 Агыны катуу сел келер,
 Аркары калың жер келер,
 Аркарын кууп кетпегин,
 Аркардын башын кеспегин.
 Артында калган энеңдин,
 Агызын жашын эзбегин.
 Будурмак кара тоо келер,
 Булутту челген зоо келер,
 Буркураган энеңдин сел келер,
 Бугуну кууп кетпегин,
 Бугунун башын кеспегин,
 Буркураган энеңдин,
 Булатын жашын эзбегин.
 Тиреген көктү тоо келер,
 Төбөсү бийик зоо келер,
 Тескери аккан сел келер,
 Текеси калың жер келер,
 Текесин кууп кетпегин,
 Текенин башын кеспегин.
 Телмирген сага энеңдин,
 Тентитип жашын эзбегин.
 Аркарды куусаң токтолор,
 Ажалы анын ок болор,
 Аркарды кууп сен кетсең,
 Арманда энең жок болор.
 Бугуну куусаң токтолор,
 Буйруган ажал ок болор,
 Бугуну кууп сен кетсең,
 Буркурап энең жок болор.
 Текени куусаң токтолор,
 Теги эле ажал ок болор,
 Текени кууп сен кетсең,
 Тентип бир энең жок болор».
 Буркурап Каныш көп ыйлап,
 Булуттуу көк кошо ыйлап,
 Кайгырып Каныш көп ыйлап,
 Кайышып кошо жер ыйлап,
 Уккандын баарын муңайтат.
 Узактан сөзүн улантат:
 «Айтканга кулак саларсың,
 Акылыңа аларсын.
 Сары абам менен саламат,

Бакайга туура барарсын.
 Эскерткен кебим алгынын.
 Эсине түйүп салгынын.
 Эки энеңди ыйлатпай.
 Эртелеп кайра жангынын.
 Ботонун белин ашканда,
 Кара Буура, Чаткалда
 Каңшаар кара таш келет,
 Ташка ошол катканга.
 Атандын көзү барында,
 Хан орунун аман чарчата,
 Ташты ошол ойдургам.
 Атандын асыл дүйнөсүн
 Каттырып ага койдургам.
 Адисти далай жыйдыргам,
 Алмастап ташты ойдургам.
 Жан кишиге туйдурбай,
 Жетимиш нарга арттыргам.
 Кызыл алтын дүйнөнү
 Жашырып анда каттыргам.
 Артынан ташты көзөтүп,
 Шамалга жол ачтыргам.
 Таш менен Талас арасын,
 Бир күндүк болжоп каздыргам.
 Семетей сага керек — деп,
 Дүйнөңдү антип жашыргам.
 Таш менен кентеп тешигин,
 Табылгыс кылып бөктүргөм.
 Орду анык болсун деп,
 Оозуна топо төктүргөм.
 Көчүрүп келип шилбинин,
 Көгөртүп анда өндүргөм.
 Андан нары барганда,
 Айлантып көзүн салганда,
 Үч-Кошойдун чатында,
 Жекендүү көлдүн башында,
 Телмирген сенин жолуна,
 Темир тоонун астында,
 Бек атандын карасы,
 Белдүү Бакай абасы,
 Хан атандын карасы,
 Кайраттуу Бакай абасы.
 Мына ошондо жатуучу,
 Акылдан алтын чачуучу.

Жолуң тосуп жаткандыр,
 Көзүнө дүрбү тарткандыр.
 Атандын ошол абасы
 Бакайды таап аларсың.
 Абыке, Көбөш, Жакыпка
 Баштатып аны барарсың.
 Бакайды таппай сен барсаң
 Балаага башың каларсың.
 Жалгыз туяк Семетей,
 Жаныңа жабыр саларсың.
 Бакай жолун тоспосо,
 Барбагың анда чунагым.
 Калбасың башың балага,
 Баатырдан калган туягым.
 Андан нары жүргөндө,
 Атандын досу Көкбөрү,
 Айткандын уулу Каракөк,
 Тартуу кылып атаңа,
 Алып келген кара Лөк.⁷
 Кайран Лөктү ойлоймун,
 Жооругандыр бели — деп.
 Чаткалдын тумшук жолунда,
 Жаткандыр тосуп сени — деп.
 Айбан да болсо жаныбар,
 Адам билгис жайы бар.
 Кош өркөчү койкойгон,
 Эгиз кара сеңирдей.
 Аркасын басып албан жүк.
 Жүргөндүр байкуш семирбей.
 Кал басып көзүн калгандыр.
 Же, Каныкей сөзү жалгандыр.
 Каныкей сөзү чын болсо,
 Чөгүп жатып алгандыр.
 Жатканын көрсөң кара Лөк,
 Түшпөй өтүп кетпегин.
 «Атакемдин кара нар,
 Амансыңбы сен?» — дегин.
 Каткан алтын зарыңды,
 Таан алса адамдар,
 Кара Лөк боздоп жиберет.
 Албаса киши дүйнөңдү.
 Айбаттанып чиренет.
 Чачыратып жинин ал,
 Чандатып жолду чамынат.
 Куудай мойнун койкойтуп,

Салпылдатып өркөчүн
 Тайманбай сени качырат.
 Жаныңа кирип келгенде,
 Көөлүнө азар бербегин.
 Адашып кетип канча жыл,
 Элимди издеп келаткан
 Семетейиң мен дегин.
 Сенин атың укканда,
 Селдей жашы төгүлөт,
 Карып калган кара Лөк
 Жашарып кайта жаңы асый,
 Жаш бууржундай* көрүнөт.
 Башың салып буркулдап,
 Бакайды көздөй жүгүрөт.
 Кара Лөк кайра тартканда
 Куу тайган келет арсылдап.
 Алгыр тууган Кумайык
 Азуулары карсылдап.
 Утуру келген куу тайган,
 Улуп-уңшуп ажылдап.
 Кирип келет качырып,
 Боз жоргонду такымдап.
 «Куу тайганы атамдын,
 Мен Семетей жалгыз» — де.
 «Абыке — Көбөш айынан,
 Тентип кеткен алыс» — де.
 Семетей атың укканда,
 Ай чапчып алыс түйүлөт.
 Уулун келди дегенсип,
 Сүйүнчүлөп Манастын,
 Күмбөзүнө жүгүрөт.
 Анын тыяк жагында,
 Жекендүү көлдүн башында,
 Шабырлуу көлдүн чатында,
 Сап мин бээни байлаган,
 Салакалуу атаңдын
 Санжыргасы жайнаган.
 Алтын мамы казык бар,
 Аккуланы байлаган.
 Андан нары жагында
 Атандын сайган багында.
 Төрт-Көлдүн төмөн жагында,
 Төрөмдүн сайган багында.

* Бууржун — буура (беш жашта).

Баркөлдүн маңдай жагында,
 Кайнардын кара көзүндө,
 Как чынардын өзүндө.
 Кең-Кол ата чатында,
 Ала-Көлдүн башында.
 Атаң Манас күмбөзү,
 Заңкайып турат алдында.
 Ошол жерге барганда
 Атыңан ыйлап түшөрсүң.
 Медет сурап арбактан,
 Көөнүндө ишин бүтөрсүн.
 Оң бөйрөгүң таянып,
 Ойронум атам — деп түшкүн.
 Сол бөйрөгүң таянып,
 Солтонум атам — деп түшкүн.
 Арбагы анын колдосо,
 Шамал чыгат күркүрөп.
 Баргын десе чунагым,
 Доош чыгат күңгүрөп.
 Күү толгогон комуздай,
 Күңгүрөнүп күүлөнөт.
 Агыны катуу дайрадай.
 Айбат салып сүрдөнөт.
 Күмбөздөн доош чыкпаса,
 Билдирип белги кылбаса.
 Кайтып кел анда чунагым,
 Какшаган зарың укпаса.
 Күмбөзгө барсаң чунагым,
 Аземдеп аны салдыргам.
 Кыш койдурчу топосун,
 Тогуз миң төөнү чубатып,
 Чоң Ополдон алдыргам.
 Чоң Ополдун кил топо,
 Ажыралбас кил ошо.
 Төкөр уста Бөлөкбай,
 Көкжал атаң Манастын
 Бар шайманын жасарда,
 Кең бышырган кел ошо.
 Маңдайына күмбөздүн,
 Атандын атын жаздыргам.
 Ал ичинде күмбөздүн,
 Арка болгон атаңа
 Арстандардын сүрөтүн,
 Адис менен тарттыргам.
 Абайлап баштан карасаң,

Ак сакалы жайкалган,
 Боз жорго минип чайпалган,
 Акылман абаң Бакай хан.
 Анын арткы жагында
 Минген аты Коеңбоз,
 Салынганы баяндос.
 Аккула минип алпайган,
 Ала-Тоодой заңкайган,
 Этек-жени жыйналбай
 Ак көбөө тону далпайган.
 Аккелте асып далыга,
 Жоо жарагы шайланган.
 Арстан атаң алп Манас,
 Ак калпак кийип жарданган.
 Андан кийин карасаң,
 Тоодой тору аты бар,
 Толгомо саптуу камчы бар,
 Ээрчиткен тайган ити бар,
 Адамдан башка сүрү бар,
 Тургандай тирүү түрү бар.
 Көргөндө көңүл толкуган,
 Олуя заада Кошой хан.
 Андан нары карасаң,
 Карыга найза плинүү.
 Бакырыгы баш жарган,
 Баатырлыгы белгилүү.
 Темир кызыл аты бар,
 Жаалысы жанды жазгырап,
 Көзүнөн кызыл от күйүп,
 Жалыны жанга чачырап,
 Калем, дүбөт кармаган,
 Кагазга түшкөн каты бар.
 Атаң менен аталаш,
 Агаң Сыргак аты бар.
 Каныкей энен жанында,
 Кан зардап болгон дарты бар.
 Андан нары карасаң,
 Төр жагына тартылган,
 Төрөлөрдөн бешөө бар,
 Аттары катар айтылган:
 Музбурчак, Агыш, Керкөкүл,
 Үрбү, Сынычы алар бар.
 Ал бешөөнүн артынан,
 Айрым жалгыз тартылган,
 Көк дөбө жээк тоң тийген.

Көк ала тулпар ат минген,
Айдаркан уулу Көкчө хан.
Сол жагында күмбөздүн,
Ай чырайлуу, нур жүздүү,
Ичи сүттөй, ак көңүл,
Ийриси жок, түз сөздүү,
Жээрде сакал, айбаттуу,
Кажыбаган кайраттуу,
Айдай жүзү нур чалган,
Алтындан кемер курчанган,
Сары ала тулпар ат минген,
Сары алтындан тон кийген,
Жердеги кымбат асылдан,
Жетимиш эки тил билген.
Баштап барып атанды,
Чоң Бээжинге кийирген.
Калмак менен касташып,
Кардына кара жин кирген.
Алтын тактан ажырап,
Элинен качып тентиген,
Азизкандын Алмамбет
Атаң Манас дос билген.
Андан нары карасаң,
Көктеке тулпар ат минген,
Көзү күйүп жалындап,
Көпкөк темир тон кийген.
Ач айкырык, куу сүрөөн,
Бет алган жагы от күйгөн,
Тогуз жашта кошулуп,
Атаң менен бир жүргөн.
Өнөгүн колдон бербеген,
Беттешип пенде жеңбеген.
Кармашарга жоо келсе,
Камынып, алдын мен деген.
Жоону сайса көп сайган,
Мен сайдым — деп айтпаган,
Жолборсум сайды — деп айткан.
Эрди сайса ал сайган,
Эр сайдым — деп айтпаган,
Эр Манас сайды — деп айткан.
Сундуруп пайза тартпаган,
Сумсайып жоодон качпаган.
Суу ордуна кан кечкеп,
Акбалта хандын Чубак хан.
Андан ары карасаң,

Карткүрөндөй ат минген,
Сүлөөсүн ичик, суусар бөрк,
Сыланып кыздай кийинген,
Жетик окуп жашынап,
Жетимиш канча тил билген.
Ак калпак кыргыз ичинде
Анчалык илим ким билген?!
Элчи болуп Манаска
Эл кыдырып көп жүргөн.
Хан алдында тартынбай,
Таамайлап так сүйлөгөн.
Коңур чечен Ажыбай,
Алты сан элди бийлеген.
Андан нары карасаң
Ак кагазга кат жазган,
Атаң Манас эрдигин
Абаңга салып жат айткан.
Жаагын жанып кайраган,
Кызыл тили сайраган.
Айткан кезде Манасты
Кардыгып үнү калбаган.
Ырамаңдын Ырчы уулу,
Ыр менен даңкын тараткан.
Айтылуу «Манас» жомогун
Алмадай баштап жараткан.
Атаңдын балам күмбөзүн,
Аземден ошондой жасаттым.
Айкөл Манас атагын,
Ай-ааламга тараттым.
Айлантып айтып кулунум,
Арстандарды жат кылдым.
Ал өзүңдү, атандын
Арбагына тапшырдым.
Бакайдын берген белгисин,
Бул кинды ала баргын — деп,
Көрүшкөн жерде абаңа,
Көрсөтүп аны салгын» — деп,
Кайран Каныш буркурап,
Чыйырды турат зыркырап.
Ал экөөнү көргөндө,
Калың эл ыйлайт чуркурап.
Анда Семен кеп айтат,
«Ыйлаба эне — деп — айтат:
Акыл сөзүң алармын,
Адашпай элге барармын.

Атакемдин күмбөзүн
Анык издеп табармын.
Хан атамдын ордосун,
Кайтарып өзүм алармын.
Насаат кебиң алармын,
Намыска кылыч чабармын.
Абыке менен Көбөштөн,
Кегинди алып жанармын.
Аркарды көрсө атат — деп,
Адырда түнөп жатат — деп,
Ойлонбогун энеке,
Кызыкка куунап батат — деп.
Кулжаны көрсө атат — деп,
Курбуда уктап жатат — деп,
Кам санаба энеке,
Кан кызыкка батат — деп.
Бугуну көрсө атат — деп,
Ат үркүтүп жатат — деп,
Кайгырбагын энеке,
Капылетке батат — деп.
Буруштуу жерде бугу бар,
Мусапыр эрдин муну бар.
Муңу жок киши баштанып,
Бугуну кантип атайын?
Буркурап энем сен турсаң,
Бурулуп кантип жатайын?
Адырлуу жерде аркар бар,
Азамат эрде арман бар.
Армансыз киши кептенип,
Аркарды кантип атайын?
Тептиген энем сен турсаң,
Термелбей кантип жатайын?..
Тектирлүү жерде теке бар,
Төл болгон менде капа бар.
Текени кууп атат — деп,
Тентек тууган чунагым,
Тенселнип уктап жатат — деп.
Тегин ойлобо энеке,
Тепир урсун баланды,
Тентип кетсем тегин эле,
Теке атыштын ордуна,
Тентиткен жоону басармын.
Абыке менен Көбөштүн,
Алайтып көзүн ачармын».
Амандашып, коштошуп,

Ноюбаган эр Семен
Жүрүп кетти бастырып,
Жүрөгү курч шер Семен.
Муну кое турупуз,
Ата журтун Семетей,
Тапканынан угуңуз.

СЕМЕТЕЙДИН ТАЛАСКА БАРЫШЫ

л чогулуп аттантып,
 Эпелер жашын тыйган соң,
 «Кош аман бол эне» — деп,
 Козголуп жолго чыккан соң,
 Аяр кылып турбастан,
 Атынын башын бурбастан,
 Боз бууданын булкунтуп,
 Жолдон чаңын бургутуп,
 Үстөкө-босток камчылап,
 Борбуйдан терин агызып,
 Келе жатат Семетей
 Атырылтып аргытып.
 Сарытазды баңтатып,
 Сан колу⁸ бар немедей,
 Элсиз эрме чөл менен
 Эчтекени кенебей.
 Жолум тосуп каныстан,
 Жоо чыгат деп элебей.
 Кара жолдо калкылдап,
 Кара олпогу жалтылдап,
 Бала жолборс чунагын,
 Кетип барат шалкылдап.
 Он экиде Семетей
 Оттон жанбас убагы.
 Алдын тосуп атылган,
 Октон жанбас убагы.

Кабактан каарын төктү эми,
 Үч-Кайындан өттү эми.
 Жекендүү көлдүн башында,
 Шабырлуу көлдүн чатында,
 Атасы Манас жайлаган,
 Сан миндеп бээни байлаган,
 Алтын мамы казыктуу,
 Талаага жетти чандаган.
 Болжолун байкап Семетей,
 «Каныкейдин кеби» — деп.
 Топосун сүрттү көзүнө,
 «Хан атам Манас жери» — деп.
 Семетей жолго чыкканга,
 Элүү күнгө толунтур.
 Алдында аты зоругуп,
 Арага канча конунтур.
 Талыкпай жүрүп олтуруп,
 Кең Таласка жетти эми.
 Ата конуш алдынан,
 Жыпар жытын септи эми.
 Кең Таластын оюнан,
 Аккан суунун боюнан,
 Үч-Кошойдун чатынан,
 Баркөлдүн башкы жагынан,
 Атасынын күмбөзүн,
 Алыскы жерден көрдү эми.
 Закымдай болуп зыркырап,
 Урган таштай дыркырап,
 Шамалдай болуп күркүрөп,
 Аттан түшүп Семетей
 Агызын жашын төктү эми.
 Жакын келди чунагын,
 Атакелеп ыйлады.
 Азарланып эчкирни,
 Аманат жанын кыйнады.
 Он бөйрөгүн таянып,
 «Ойронум атам» — деп түштү.
 Сол бөйрөгүн таянып,
 «Солтонум атам» — деп түштү.
 Боз жоргоңу бош таштап,
 Боортоктоп Семен бүк түштү.
 Азасынан баланын,
 Айлана ыйлап түнт түштү.
 «Алыска кетип жоголуп,
 Араң келдим, атам — деп.

Тилек кылам өзүнө,
 Тийсин мага батаң — деп.
 Ал аңгыча күмбөздөн
 Шамал чыгып күркүрөп,
 Күңгүрөнүп калды эми.
 Ордуна туруп Семетей,
 «Арбактуу атам колдо» — деп,
 Күмбөзгө кирип барды эми.
 Хан күмбөзгө караса,
 Атасы Манас залкайып,
 Тартылуу турат сүрөттө
 Аккула минип алпайып.
 Арбагы артык баатырың,
 Аккелте асып далыга, —
 Жоо жарагы шайланган.
 Арстандын оң-сол жагында,
 Айбаты шердей баатырлар,
 Оң жагында күмбөздүн,
 Ак калпак кийип жарданган.
 Ак сакалы жайкалган,
 Боз жорго минип чайпалган,
 Акылман ата Бакай хан.
 Анын арткы жагында,
 Тоодой тору аты бар,
 Толгомо сапту камчы бар,
 Ээрчиткен тайган ити бар,
 Адамдан башка сүрү бар,
 Олуя заада Кошой хан.
 Андан ары караса,
 Карыга найза илинүү,
 Темир кызыл аты бар.
 Көзүнөн жалын от күйгөн,
 Жаалысы жанды жазгырар,
 Калем, дүбөт кармаган,
 Кагазга түшкөн каты бар.
 Атасы менен аталаш,
 Атасы Сыргак аты бар.
 Андан аркы жагында,
 Музбурчак, Агыш, Көркөкүл
 Үрбү, Сынчы дагы бар.
 Төрөлөрдөн бешөө бар,
 Бек, баатырдан канчоо бар.
 Ал бешөөнүн артынан,
 Айрым жалгыз тартылган,
 Айдаркан уулу Көкчө хан.

Сол жагында күмбөздүн,
 Айдай жүзү нур чалган,
 Алтын кемер курчанган,
 Сарала тулпар ат минген,
 Сары алтындан топ кийген
 Аяш ата Алмамбет.
 Анын ары жагында,
 Көктеке тулпар ат минген,
 Көпкөк темир кийинген,
 Бет алган жакта от күйгөн,
 Тогуз жашта кошулуп,
 Атасы менен бир жүргөн.
 Беттешип пенде жеңбеген,
 Өнөгүн колдон бербеген,
 Акбалта хандын Чубак хан.
 Андан ары караса
 Карткүрөңдөй ат минген,
 Сыланып кыздай кийинген,
 Жетик окуп жашынап,
 Жетимиш эки тил билген,
 Коңур чечен Ажыбай.
 Анын ары жагында,
 Жаагыш жанып кайраган,
 Кызыл тили сайраган,
 Ак кагазга кат жазган,
 Атасы Манас жомогун,
 Абанга салып жатка айткан,
 Ырамандын Ырчы уулу,
 Тартылыптыр сүрөткө.
 Бала баатыр Семетей,
 Баарын түйүп жүрөккө.
 Башын ийип бүгүлүп,
 Кетенчиктеп жүгүнүп.
 Жанып чыкты күмбөздөн,
 Жагалданып сүйүнүп.
 Атын чечип мамыдан,
 Баса минип абыдан,
 Алыска сапар тартты эми.
 Алмалуу булак, Шупкар таш
 Ашуусунан ашты эми.
 Керилип жаткан кең талаа
 Кең-Колду карай басты эми.
 Бөксө жолдо баратса,
 Боздогон ачуу үн чыгат,
 Боорунду эзип күү чыгат.

Семетей байкап караса,
 Эсин жоктоп маң баскан,
 Эки көзүн кал баскан,
 Атадан калган кара Лөк
 Жаткан экен сеңирде.
 Ат дүбүртүн укканда,
 Кара Лөк оонап чамынды.
 Көбүгүн чачып буркулдап,
 Семетейди качырды.
 «Энекем айткан баягы,
 Кара Лөгүм экен» — деп,
 Эр Семетей тааныды.
 Семетей анда кеп айтты:
 «Кар болупсуң кара Лөк,
 Кал басып көзүн сен — деди.
 Калкын издеп келаткан,
 Семетейиң мен» — деди.
 Кубангандан кара Лөк,
 Мойнун жерге салганы.
 Энесин тапкан тайлактай,
 Артынан ээрчип алганы.
 Жана Семен жол жүрдү,
 Бөлүнүп акыл-санаасы.
 Абалап чыккан алдынан,
 Куу тайганды карачы.
 Коркуп андан калабы,
 Кабыландын баласы.
 Бутун жалап эркелеп,
 «Келиптир — деп — Манастын,
 Мени ээрчитчү карасы».
 Келишинде тайгандын,
 Семетейге даты бар.
 Хан Манастын тушунда,
 Даңкы чыккан алашка
 Кумайык деген аты бар.
 Үргөнүнө жадабай,
 Көңүлү башка санабай.
 Шыйпаңдап келген тайганга,
 Семетей айтты мамындай:
 «Көп жылдан бери жол сактап,
 Жүргөн тайган сен — деди.
 Элин издеп келаткан,
 Семетейиң мен» — деди.
 Бу кепти угуп куу тайган,
 Карачы ылдам желгенин.

Кабар кылат Бакайга,
 Семетейдин келгенин.
 Көптү көргөн Бакайың
 Темир тоодо жүрүчү.
 Ай аркандап, күн санап,
 Он экиге Семетей,
 Толгондугун билүүчү.
 Маңдайдагы бөксө жол
 Темир тоонун тараша,
 Баткалаштан Бакайың
 Дүрбү салып караса.
 Күчү кеткен Бакайдын
 Көзүнөн жашы төгүлөт.
 Жагалданган алыстан,
 Жалгыз караан көрүнөт.
 Семетей ушул белем деп,
 Бакайдын көөнү бөлүнөт.
 Ыңай карап олтуруп,
 Сымбатына толтуруп,
 Акылман Бакай караптыр.
 Манастын уулу Семетей
 Атасындай алпайып,
 Хан Бакайга жараптыр.
 Толкуп көөнү толгондой,
 Көкчолокко камчы уруп,
 Алдынан тосуп желгени.
 Бакай менен Семетей,
 Оро-пара келгени.
 Кербөсө да көргөндөй,
 Мурда бирге жүргөндөй.
 Билбесе да билгендей,
 Бирге мурда жүргөндөй.
 Салты менен Семетей
 Салам айтып көрүштү.
 Кучакташып, жытташып,
 Колдун учун өбүштү:
 «Караанымды көргөндө,
 Камчылап атың кыйнадың.
 Капасы бар кишиндей
 Хан аба эмне ыйлады?»
 Анда акылман Бакайың,
 Арып менен кеп курап:
 «Ата тегин ким болот,
 Айтчы балам мага?» — дейт.
 Сынагандай сөз сурап,

Анда Семен кеп айтат:
 «Атаке уккун — деп — айтат.
 Атамдын аты эр Манас,
 Жеримдин аты кең Талас.
 Каракандан келемин,
 Тентип кетип эрте жаш.
 Оен атам өлүптүр,
 Эки энем кордук көрүптүр.
 Абыке, Көбөш, Жакып кан,
 Аябай түйшүк салыптыр.
 Мен жетимди калкалап,
 Эки карып энекем,
 Төркүнүнө барыптыр.
 Он эки жашка толгуча,
 Сырын айтпай багыптыр.
 Элрип атым тердетип,
 Котчу* алып желдетип,
 Кызык дооран сүрчү элем.
 Ит агытып, куш салып,
 Элкинде дуулап жүрчү элем.
 Сары абамдан көп уктум,
 Атаң Манас — деп уктум.
 Жериң Талас — деп уктум,
 Элиң алаш — деп уктум.
 Элим башка болгон соң,
 Кантпн турам уялбай.
 Энемдин угуп насаатын,
 Издеп чыктым туралбай.
 Абаке сиздей кишини,
 Калыс үчүн жараткан.
 Мен сыяктуу жетимди,
 Намыс үчүн жараткан.
 Каныш энем кеп айткан,
 Хан Бакай баргын — деп айткан.
 Аксакалдар сиз өңдүү,
 Акыл айтса эп айткан.
 Карасам байкап өзүңдү,
 Кайнардын кара көзүсүн.
 Каныкей энем маа айткан,
 Так Бакайдын өзүсүн.
 Билбегеним билгизгин,
 Укпаганым угузгун.
 Сизбегеним сездиргин,

* Котчу — кошчу.

Туйбаганым туйгузгун!»
 Анда Бакай кеп айтат:
 «Таанып айттың — деп айтат.
 Айланайын кулунум,
 Арманың айтып курудум.
 Кагылайын кулунум,
 Кайгыңды тартып курудум.
 Кайран энең Каныкей,
 Калкалап сени качканда.
 Каракандын шаарына
 Караан тартып панаалап,
 Караңгыда басканда.
 Эки чанач сүт берип,
 Эки байтал күч берип,
 Орто арыктын ашуудан
 Узатып калгам сенделип.
 Кынымды белек бергемини,
 Белегим алчы көрөйүн.
 Семетей балам сен болсоң,
 Колунда жүрүп өлөйүн».
 Айкөлдүн уулу Семетей,
 Сыймык конгон немедей,
 «Мынаке ата кынын» — деп,
 Сунуп калды чебелей.
 Кынды көрүп карт Бакай,
 Семетейди кучактап,
 Күчү кеткен көзүнөн
 Көл болуп жашы бурчактап.
 Арманын айтып муңайтат,
 Акактай сөзүн чубалтат:
 «Сак-саламат жүрдүңбү?
 Сагынганда келдиңби?!
 Куп саламат жүрдүңбү?
 Куураганым билдинби?!
 Кагылайын чырагым,
 Кайгымды ичтен чыгардым.
 Сүйүнгөндөн дайралай,
 Ташкындап турган убагым.
 Кайгыңын уусу арылып,
 Атаң Манас өлгөндө,
 Абыке, Көбөш, Жакыптан,
 Аябай кордук көргөмүн.
 Араң жүрдүм сабыр — деп,
 Сабырдын түбү кайыр — деп,
 Айтсам арбын көргөнүм,

Арманда мен өлбөдүм.
 Атаңдан кийин төө бактым,
 Жооруп бутум жөө бастым.
 Айта берсем түгөнбөйт,
 Азантуу кыйып бел аштым.
 Атаң Манас барында,
 Жүргөн элем жанында.
 Ар качан да мен элем,
 Акыл-кеңеш башында.
 Айкөл Манас досумдун,
 Айткан кебин сыйладым.
 Келер бекен уулу — деп,
 Кейинштүү жанды кыйнадым.
 Атаң Манас барында,
 Аргымак минип дууладым.
 Асылым Манас өлгөндө,
 Айдалып элден куурадым.
 Падышам Манас барында,
 Барыкталып дууладым.
 Хан Манас көзү өткөн соң,
 Кар болуп четте куурадым.
 Темиркандын шаарына
 Тентип кетип сен калдың.
 Терегин өсүп жеткиче,
 Телмирип сага мен калдым.
 Карааның көрөр бекем деп,
 Канча жылы зарладым.
 Көзүңдү көрүп Семетей,
 Көңүлүм өсүп чардадым».

Бакайга Семен кеп айтат,
 «Ыйлаба аба! — деп айтат.
 Кары сөөктү жашытып,
 Кыйнаба аба!» — деп айтат.
 Бакайдын чери жазылып,
 Берметтей сөзү чачылып.
 Семетейди ээрчитип,
 Айылына жөнөдү.
 «Манастап» ураан чакырып.
 Бакайдын угуп ураанын,
 Бардык эл калды жарышып.
 Көкжалдын уулу Семенди,
 Көтөрүп аттан алышып.
 Алп Манастай ардактап.
 Астына килем салышып.
 Аманчылык сурашып,

Акылман Бакай абандан,
 Абдан сөзгө канышып.
 Кайтып кетти калайык,
 Хан Манастын баласы,
 Семетей менен таанышып.
 Үйүнө Бакай кондуруп,
 Кысыр эмди сойдуруп.
 Алп Манаска тартуучу
 Ак чара менен бир этти,
 Семетейдин алдына
 Алып келип койдуруп.
 Кош жигитти чакырып,
 Куш тили кылып тууратып.
 Тескейине сорпонун,
 Тоо мыяз менен чыктатып.
 «Алгының кана уулум!» — деп,
 Хан Бакай сакал жайкады.
 Ачыккан Семен жол басып,
 Ак чара менен лык этти,
 Ана-мына дегиче
 Алты алып аймады.
 Акылман Бакай Семендин,
 Алп экенин байкады.
 Сапырылган сабада
 Бал кымызды чайкады.
 Саптуу аяк менен ичкенде,
 Сабада кымыз калбады.
 Этке тоюп абыдан
 Кымызга суусун кандырып,
 Жатып калды Семетей
 Жайлап орун салдырып.
 Эртең менен болгондо,
 Эл жыйылып толгондо.
 Дасторкондун үстүндө,
 Тамак ичип тойгондо.
 Кайран Бакай карыя,
 Айтып сөзүн жарыя.
 Атты алдырып токутуп,
 Бар кебин айтып окутуп.
 Абыке, Көбөш, Жакыпка,
 Жөнөн калды барышка.
 Жолду Бакай чаң кылып,
 Көргөн жанды таң кылып.
 Ак калпак кыргыз элине,
 Айкөлдүн уулу Семетей

Келгендигин даң кылып,
 Семетей келет бастырып,
 Эр Бакайды баш кылып.
 Атасы түшүп оюна,
 Эки көзүн жаш кылып.
 Таскактатып аттарды,
 Таласка булар келгенде.
 Жакып хандын ордого,
 Жакындашып жеткенде
 Бакай токтоп кеп айтат:
 «Баамда жакшы — деп айтат.
 Жакып хан куйту киши эле,
 Жакшылап кабар алайын.
 Тура тургун сен мында,
 Айткан болуп сүйүнчү
 Алдыда мен барайын.
 Кандай карайт өзүңө,
 Кабагына карайын.
 Сагынып сени зар бекен,
 Болбосо ичи чаар бекен?
 Алакчыраак киши эле,
 Арамдыгы бар бекен?!»
 Аны угуп Семетей
 Аттан түшүп, «баргын! — деп,
 Кандай карайт арамдар,
 Кабар алып жангын» — деп.
 Ак сакалын коюндап,
 Көкчологун моюндап.
 Атынын башын чулгутуп,
 Жолдун чаачын бургутуп.
 Хан Жакыптын айлына,
 Бакай жетип барды эми.
 «Айкөлдүн уулу Семетей,
 Айлыңа жетип келди» — деп.
 Жакыпка кабар салды эми.
 «Өкүмсүгөн хан Жакып,
 Өткөрдүк далай заманды.
 Көрүшпөдүк көп болду,
 Эли-журтун аманбы?
 Бербейсинби сүйүнчү,
 Таап келдим балаңды.
 Семетей келди сени издеп,
 Басарсың эми санаанды.
 Манастын уулу Семейим,
 Бала жолборс береним

Элин издеп келиптир,
 Эп көргөнүн барсынбы?
 Өлгөн бала келди — деп,
 Терс көргөнүң барсынбы?
 Самап жерин келиптир
 Сагынганың барсынбы?
 Сайышар бала келди — деп,
 Камынганың барсынбы?!»
 Хан Жакып угуп бул сөздү,
 Жаман өнү бузулду.
 Жаалысынан заар чачып,
 Жан алчуудай жутунду:
 «Келишимди кеткин — деп,
 Караканга жеткин — деп,
 Качырган какбаш келдинби?
 Балаң эми келди — деп,
 Сүйүнчүмдү бергин — деп,
 Бакырган какбаш келдинби?
 Бузуктугу мындан көп,
 Душмандыгы андан көп,
 Алжыган какбаш келдинби?
 Баламды бөлөк өстүрүп,
 Менден көөнүн бөлдүрүп,
 Азгырган какбаш келдинби?
 Элсизде жетим теңгендир.
 Элин издеп келгендир,
 Анын несин айтасың?
 Жерин издеп келгендир,
 Ала көңүл, куу сакал
 Аздырбай балам алып кел!
 Атасы Манас экенин
 Кулагына салып кел!»
 Мына ошентип Жакып хан,
 Кейинин болуп кеп айтты.
 «Турбай мында жөнө — деп,
 Ачууланып бек айтты.
 «Макул, Жакып, макул — деп,
 Алып келем азыр» — деп.
 Сыртка чыгып ойдонуп:
 «Кытмыр эле Жакып хан,
 Кантээр экен каныр» — деп.
 Байкатпай барып Бакайын,
 Туурдугун ачып тушунан,
 Жакыптын кесип тыншангыр.
 Анын угуп шумдугун,

Аза бою чыйрыгып,
 Башын чайкап ыргаптыр.
 Карт буурадай чамынып,
 Жини оозунан чачылып,
 Кара нээт Жакып мындай дейт:
 «Ой, Бакдөөлөт байбице,
 Мен айтайын сен уккун.
 «Атамдын оордун басам — деп,
 Семетей келди — деп уктум.
 Тагымды минет Семетей,
 Буулумду киет Семетей.
 Аз келгенсип анысы
 Абыке менен Көбөштү,
 Ат кылып минет Семетей.
 Тартып алып хандыкты,
 Баарын билет Семетей.
 Кыр көрсөтүп баарыга,
 Кыргыздай тиет Семетей.
 Анык билем көк болот,
 Жалындап күйгөн өрт болот.
 Абыке менен Көбөштүн,
 Жабыркап көзү төрт болот.
 Ханыша болуп Каныкей,
 Төбөлдө ойнойт өзүндүн.
 Чыйырдыга күң болуп,
 Шоросу агат көзүндүн.
 Семетей, Бакай келгенде,
 Көөкөрдөкү аракты
 Көк чыныга куясын,
 Бакайга жазбай сунасын.
 Кытайдан келген сыр чыны,
 Тийсе болот⁹ уу чайка.
 Арака кошуп, буу чайка.
 Уудан арбын куя көр,
 Семетейге суна көр!»
 Ал Бакдөөлөт байбице
 Чайкабады тырышып,
 Жакып менен урушуп.
 «Какбаш капыр оңбой кал!
 Калың журтка уят — деп,
 Айкөл Манас арбагы,
 Анык сени урат — деп,
 Семетейди өлтүрсөң,
 Сени отко куурат» — деп.
 Жаалы катуу Жакын хан,

«Жапкан оозуң ачпа! — дейт.
 Жон териден жоон эли,
 Азыр тилем тасма!» — дейт.
 Бакдөөлөт ыйлап турду эле,
 Уруп-сабап коркутту.
 Ылайым Жакып болбоду,
 Ууну чайкап толкутту.
 Аны угуп Бакайын,
 Аттанып жолго салыптыр.
 Жакыптын кылган шумдугун,
 Семене айтып барыптыр.
 «Жүрү балам Семетей,
 Хан Жакыпка барабыз.
 Арамдыгын, актыгын,
 Ачык көрүп алабыз.
 Айтканын ачык ал кылса,
 Мууздап аны салабыз.
 Сен экөөбүз түшкөн соң,
 Чынында арак уу келет,
 Ичип салсаң эгерде
 Аркасынан чуу келет.
 Көк чыныда аракты,
 Сунганда ичип немин,
 Мени өлтүрбөсүн билемин.
 Сыр чыныда уу берет,
 Чыныны сага бергенде.
 Хан Жакыпка сунгунуң.
 Ичпейм — десе Жакын хан,
 Ит аякка куйгунуң.
 Ичкенде ууну ит өлсө,
 Какбашты дароо сойгунуң.»
 Бакай менен Семетей,
 Кеңешип көпкө канышты.
 Шайбырлата бастырып,
 Хан Жакыптын айлана,
 Кирип алар барышты.
 Алдына чыгып Жакын хан,
 «Айланайын, кудунум,
 Алыс жерге сен кетип,
 Айламды таппай курудум.
 Төрөлдүңбү, кудунум?
 Чоңойдуңбу, кудунум?
 Арстандан калган балам — деп,
 Чоңун жерге кетирген,
 Долу эиең капыр арам — деп,

Эч канчалык иш эмес,
 Эсен келдиң мага — деп.
 Үйрүлөйүн, балам — деп.
 Алыс жерге алып качкан,
 Акылсыз энең арам — деп,
 Мени издеп келген соң,
 Басылды эми санаам — деп.
 Балам сенин айыңдан,
 Башыңан жүрдүм убайда.
 Жалгызым өзүң келген соң,
 Арманым барбы кудайга.
 Арстандан калган туягым,
 А дүйнө кетер убагым.
 Жалгызым келип багыма,
 Жазылды менин кубарым.
 Балам сенин айыңан,
 Баскан эле убайым.
 Келипсиз ырас, кир үйгө,
 Кериле басып чунагым!»
 Сыр алдырбай Жакып хан,
 Кучакташып көрүштү.
 Сагынышкан немедей,
 Колдун учун өбүштү.
 Бакай менен Семетей,
 Үйгө кирип олтурду.
 Какылыктап калп эле,
 Какбаш Жакып ал турду:
 «Ой, Бакдөөлөт байбичем,
 Аңкан келген балама,
 Алып келгин арак — деп,
 Койдуң беле белендеп?
 Бакайга мурун сунгун — деп.
 Сыр чыныда аракты,
 Семетейге куйгун» — деп.
 Жакып хан айтты мындай кеп,
 Көк чыныны көтөрүп,
 Бакай канга сунду эле.
 Көк чыны колго тийгенде,
 Шилтеп Бакай ийди эле.
 Ал Бакдөөлөт байбиче,
 Сыр чыныда аракты,
 Семетейге суна албай,
 Калтырап колу турду эле.
 Аны сезген Жакып хан,
 «Бол, ылдам!» — деп баркылдап.

Үкүс кылып алкылдап.
 Коркконунан Бакдөөлөт,
 Чыныны алып калтылдап,
 Баланы карап жалдырап.
 Эки колу титиреп,
 Бүткөн бою дүркүрөп,
 Баса албай кемпир бүжүрөп,
 Көзүнүн жашын агызды.
 Сыр чыныда аракты,
 Семетейге карматты.
 Аракты алып Семетей,
 Билбегенсип кенедей,
 Тура калып күлдү эле,
 «Ооз тийип бергин, ата!» — деп,
 Жакып ханга сунду эле.
 Арамза Жакып ошондо:
 «Атаң Манас өлгөнү,
 Мен ачуудан калгамын.
 Оозума теги албадым,
 Карылык жолун издедим,
 Ачылган тамак ичпедим.
 Ыразымын Семетей,
 Иче кой балам!» — деп айтып,
 Жакып хан турду мунайым.
 Анда Семен турабы,
 Иче кой, балам!» — деп айтып,
 Чыныдагы арактын,
 Кайнаганын байкады.
 Жакып ханга карата,
 Семетейдин айтканы:
 «Жалгызымдын көөнү үчүн,
 Ооз тийип берчи, атаке.
 Сизден мурун мен ичсем,
 Кусуруң урар эми эле.
 Ич! Атаке, ичкин!» — деп,
 Чыныдагы аракты,
 Оозуна Жакып ыктады.
 Чыныда арак төгүлүп,
 Сакалына тийди эле.
 Тийген жерде сакалы,
 Шыр-шыр этин күйдү эле.
 «Сизден мурун ичпейм» — деп,
 Тура калып Семетей,
 Ит аякка куйду эле.
 Тумшугу ууга тийгенде,

Тумшугу менен жер сайып,
 Дардайып ит өлдү эле,
 Муну Семен көрдү эле.
 Ыргып тура калды эми,
 Жүккө жыйган олпокту
 Жүктөн сууруп алды эми.
 Ачуусу келген Семетей,
 Алдыдагы эшикти,
 Жулуп алып ыргытты.
 Өчүрүп ындын Жакыптын,
 Мына ошондой тынчытты.
 Ыргытылган эшиги
 Бута атым жерге түштү эле.
 Манастын уулу чунагын,
 Мына ошондой күчтүү эле.
 Эчтекени элебей,
 Эшикке чыкты булкунуп.
 Ачуусу менен алкынып,
 Атка минди жулкунуп.
 Арамзаада Жакыпка,
 Айбат менен умтулуп,
 Эр Семетей кеп айтат,
 Кеп айтканда бек айтат:
 «Арбак урган, куу сакал,
 Атама ата болбой кал!
 Өз балаңа уу берген
 Эгерим Жакып оңбой кал!
 Арак ич — деп алдайсың,
 Бейажал уудан өлбөймүн.
 Кара нээт какбаш чал,
 Кара бетиң көрбөймүн.
 Арагың ууга чайкаган,
 Айланар өз ашыңа.
 Мага кылган катыгың,
 Өзүңдүн тиер башыңа».
 Бул сөздү айтып Семетей:
 «Абыке, Көбөш кайда?» — деп.
 Аттанып Семен жөнөдү,
 Темишип атын желишти.
 Абыке, Көбөш айлына,
 Жетип булар келишти.
 Муну мындай таштайлы,
 Семетей, Көбөш, Абыке,
 Кез келгенин баштайлы.

СЕМЕТЕЙДИН АБЫКЕ МЕНЕН КӨБӨШКӨ КЕЗИГИШИ

Айкөлдүн уулу Семетей,
 Ат омуруон тердетип.
 Абыке, Көбөш айлына,
 Жетип келди тепсетип.
 Анда Бакай кеп айтат,
 «Тура тур, балам! — деп айтат.
 Алды менен мен барып,
 Аларга кабар салайын.
 Кастыгы бар кандайча,
 Кабар алып жанайын.
 Саламат сени келди — деп,
 Сагынган тууган бар бекен?
 Сайышар бала келди — деп,
 Камынганы бар бекен?
 Көрүшүүгө сен менен,
 Көңүлдөрү зар бекен?
 Эрте өлгөн бала — деп,
 Демиккени бар бекен?
 Эрте кетип, кеч келдин.
 Эстегени бар бекен?
 Элжирешин жүрөгү
 Эңсегендер бар бекен?
 Тентиген жетим келди — деп,
 Тегеренер бар бекен?
 Келгениңди көрө албай,
 Кекерленген бар бекен?

Как өзүңө чыкканы,
 Кайың эмес, тал бекен?
 Кара нээт Жакып сыяктуу,
 Кас санаган бар бекен?
 Эл издеп бала келди — деп,
 Эп көргөнү бар бекен?
 Издеп келсең көрө албай,
 Жек көргөнү бар бекен?!»
 «Макул баргын аба» — деп,
 Туруп калды Семетей.
 Акылына Бакайдын
 Уюп калды Семетей.
 Ак сакалын коюндап,
 Көкчологун моюндап,
 Абыке, Көбөш айлына,
 Келди Бакай куюндап.
 Абыке, Көбөш эки хан,
 Жаткан экен ордо атып.
 Чатыраш ойноп бир четтен,
 Кызыкка алар мол батып.
 Аттуу туруп Бакайын,
 «Абыкелеп» чакырды.
 «Ким кыйкырган сырттан» — деп,
 Күркүрөп Көбөш айкырды.
 Көп чогулуп Көбөштү,
 Бий кылыптыр бозого.
 Күркүрөгөн айбанга,
 Адам батпайт ошого.
 Ала күү болгон ноендор,
 Эчтеме менен иши жок.
 Ал мастардан Бакайга,
 Жооп берген киши жок.
 Эшик ага балага,
 Бакай туруп кеп айтты:
 «Айтчы балам араңда,
 Абыке барбы?» — деп айтты.
 «Бар» — деп, бала Бакайга,
 Күлө сүйлөп кеп айтты.
 «Абыкени бер жакка,
 Чакырып койчу» — деп айтты.
 Бала кирип ордого,
 Абыкеге кеп айтты:
 «Көкчолок минген аксакал,
 Чакырат сизди» — деп айтты.
 Абыке таанып Бакайды,

Күйпөлөктөп күйүнүп,
 Кыяр туулган куу неме
 Эшикке чыкты жүгүрүп.
 Анда Бакай кеп айтат:
 «Семетей келди — деп айтат.
 Абыке, Көбөш барсыңбы?
 Туугансыңбы? Кассыңбы?!
 Семетей келди сени издеп,
 Сүйүнгөнүң барсыңбы?!
 Эрте өлгөн бала — деп,
 Күйүнгөнүң барсыңбы?
 Самап келди тууганын,
 Сагынганың барсыңбы?
 Сайышар бала келди — деп,
 Камынганың барсыңбы?
 Манастан калган туяк — деп,
 Туу кармоочуң барсыңбы?
 Кангырып кайдан келди — деп,
 Урушуучуң барсыңбы!»
 Келгенин угуп Бакайдын,
 Эшикке чыккан жүгүрүп,
 «Семетей келди» — дегенде,
 Кан жутуп ичтен күйүгүп,
 Ачуусу келип Көбөшүн
 Кирген суудай күпүлдөйт.
 «Алжыган Бакай карига
 Көрсөтөм» — деп дүңүлдөйт:
 «Айлыма эмне ат менен
 Аламан салып жүрөсүң?
 Качан болсун бизге сен,
 Кабагыңды түйөсүң.
 Карганыңда сен Бакай,
 Калпты таап келесиң.
 Семетей деген ким эле?
 Желигиң эмне желесиң?
 Семетейдей сени да,
 Көкбөрү кылып тартпасам,
 Семетейди өлтүргөн,
 Жардан алыс таштатам.
 Азуунду сенин чакпасам,
 Алайтып көзүң ачпасам,
 Тыным кылып өзүңдү
 Тынып анан жатпасам.
 Тишинди сенин тербесем,
 Кан кылып боорун эзбесем.

Бақырчаак төөдөй башынды,
 Тетири чалып кеспесем!»
 Мына ошентип көр Көбөш,
 Баканды колго алганы.
 Кан кылып башын Бакайдын,
 Канк дедире салганы.
 Бакайдын башы жарылып,
 Атынан түшүп калганы.
 Куюлуп каны башынан,
 Куйка тери саландап,
 Жатып калды Бакайың
 Эки көзү алаңдап.
 Аны көрүп Абыке,
 Арачага келиптир.
 «Акмак Көбөш не кылдың?»
 Аягандай кейиптир:
 «Аңылдаган, ит Көбөш,
 Айткан сөзгө кирбейсиң!
 Ар ким менен урушуп,
 Арың кетсе билбейсиң!
 Ар качандан, бир качан
 Ишти бузбай жүрбөйсүң!»
 Абыке тилдеп Көбөштү,
 Бакайга карап мындай дейт:
 «Айланайын, абаке,
 Көөңүңө алба кылдай — дейт.
 Түрү ичинде болуучу.
 Кол сынса да тууганбыз,
 Жең ичинде болуучу.
 Жабылуу тонум үстүнө,
 Тартылуу атым алдыңа.
 Қандай десен андай де,
 Мен даярмын баарыга».

Абыке жайкап сөз менен,
 Тазадап канын жуудуруп,
 Бакайдын башын таңдырды,
 Ак даки менен буудуруп.
 Алдына аппак май койду,
 Майга кошуп бал койду.
 Бар тамагын жайнатып,
 Қайнатып кара чай койду.
 Тамактын баарын май кылып,
 Бакайдын көөлүн жай кылып,
 Аш тамакка тойгузуп,

Кара чайга кандырып,
 Абыке айтат бул сөздү.
 Акылдан чыккан куу сөздү:
 «Акылман туулган Каныкей,
 Алтымыш арып салгандыр.
 Семетейди жашыгып,
 Тирүү алып калгандыр.
 Өрөпкүгөн Көбөштүн,
 Өлтүргөнү жалгандыр.
 Өлдү деген Семетей,
 Издеп келип калгандыр.
 Атынды минип, абаке,
 Аялдабай барып кел.
 Семетейди жетелеп,
 Айылыма алып кел.
 Туу көтөрүп Манастай,
 Тууган кылып алалы.
 Қатылышкан жоо болсо,
 Качырып чабуул салалы.
 Қылычташкан жоо болсо,
 Қырчылдашып кыралы.
 Алдырып келип алдына,
 Алтымыш бээни соёюн.
 Қалың кара кыргызга,
 Хан көтөрүп коёюн.
 Талың ишим көмү түгөй,
 Талың ишим көмү түгөй.
 Жанылыш кеткен иш болсо,
 Жайкап баарын оңоюм.
 Айланайын, абаке,
 Эл угуп уят болбосун.
 Пичке тартып, сөз айткын
 Имерилбей койбосун».

Аны угуп Бакайың
 Атын минип алды дейт.
 Көкчолокту камчылап,
 Семетейге барды дейт.
 Көргөн, баккан, укканын
 Төкпөй айтып салды дейт.
 Анда Семен муну айтат,
 Агартып гишин кылайтат:
 «Қағылайын, абаке,
 Кан болуп башың қайтылсаң,
 Жардырып қайран башынды,
 Жабуудан дағы таңыпсың.

Эрте өлгөн бала келди — деп,
 Демиккеин бар бекен?
 Жектегени найза алып,
 Желниккеин бар бекен.
 Сайышууга найза алып,
 Темингени бар бекен?!»
 Анда Бакай кеп айтат,
 Кеп айтканда бек айтат:
 «Арстаным Манас барында,
 Армандуу башым өлбөдүм.
 Көр Көбөштөн бакан жеп,
 Ушул болду көргөнүм.
 Падышам Манас барында,
 Баркталып эмне өлбөдүм.
 Карыган бул кезимде,
 Кан болуп башым өксөдүм.
 Жетилсе келер бекен — деп,
 Жетимим сени көксөдүм.
 Канча жыл тосуп жолунду,
 Кайгыга сөөгүм өрттөдүм.
 Абыке угуп сүйүндү,
 Көбөш угуп күйүндү.
 Ат-тонун тартып Абыке,
 Алдыма менин жүгүндү.
 Абыке менен Көбөшкө,
 Асты сырың ачнагын.
 Балтыр этиң толо элек,
 Балалык кылып шашнагын.
 Абыке ишти жайлады,
 Көбөштүн жаны калбады.
 Карып калган абанды,
 Жыга чаап башын каңдады.
 Анда барып кеп айттым,
 «Семетей келди» — деп айттым.
 Көр Көбөштөн бакан жеп,
 Абыкеден тоң кийин,
 Алдыңа балам мен кайттым».

«Айтканың аба туура — деп,
 Акылың мага мурд» — деп,
 Аттанып Семен жөнөдү,
 «Акыр да кылам буга» — деп.
 Бакай менен Семетей,
 Барган кезде коргонго.

Алдыга чыгып Абыке,
 Баштап кирди ордого.
 Аттан жөлөп алышты,
 Астына килем салышты.
 Кылдуу учун буушты.
 Семетейди көргөндө,
 Көр Көбөштүн жүрөгү.
 Чыгып кете жаздады.
 Эскиси түшүп эсине,
 Эзилip көзүн жаштады.
 Кандыгы кетип башынан,
 Кара жер болуп пастады.
 Каныкейге кылганы,
 Кан кылып жанын дарттады.
 Акылдуу аяр Абыке,
 Айлантып сөздү баштады:
 «Айланайын, Семетей,
 Аман-эсен келдинби?
 Аста жүрүп элинди,
 Армандар кайгы жединби.
 Жарпынды эми жаз, иним,
 Көңүлүңдү ач, иним.
 Кас санасак өзүнө,
 Каныбызды чач, иним».

Өлдү деген Семетей,
 Келип калып саламат.
 Көбөш менен Абыке,
 Көрүнө кылды жарамат.
 Анда Семен кеп айтат:
 «Абыке, Көбөш — деп айтат,
 Хан атамдын ордосун
 Кен талоон кылып чачканын,
 Бешитимди талкалап,
 Көкбөрү кылып тартканын,
 Эскемди теңитип,
 Эсепсиз кайгы салганын,
 Эсимден кетпейт теги эле,
 Энемди талап алганын.
 Тууганым десен өзүң бил,
 Душманым десен кошуун жый.
 А болбосо Көбөштү,
 Аныладатнай өзүң тый.
 Чыбышар болсоң — чыбышам,
 Сайышар болсоң — сайышам.

Кылганыңар аз эмес,
 Кыргынды катуу салышам». Аны угуп Абыке,
 Алдастап катуу жүгүндү.
 «Кечиргин» — деп, Семендин
 Кучактан буту бүгүлдү:
 «Айланайын, Семетей,
 Айыбым болсо көрөйүн,
 Алалык кылсам өзүңө
 Акырет кетип өлөйүн.
 Кара шуңкар баласы,
 Карды тое жем жебейт.
 Ханзаданын баласы,
 Канчалык иши болсо да
 Капа болуп кектебейт.
 Ак шуңкардын баласы,
 Ашепке* тое жем жебейт.
 Асылзаада баласы,
 Ар канча иши болсо да
 Акылдан азып кектебейт.
 Айланайын, Семетей,
 Астыңа атым тартылуу,
 Үстүңө тонум жабылуу.
 Каарыңа алып көнбөсөн,
 Кара башым алынуу.
 Кылычыңды кандасаң,
 Кырчып башым чабылуу.
 Хан ордосун атаңдын,
 Кайтарайын, Семетей.
 Бар малыңды алдына,
 Айдаатайын, Семетей.
 Сарайыңды ураган,
 Жасатайын, Семетей.
 Чарбагыңды кулаган,
 Жайнатайын, Семетей.
 Гүл багыңда булбулду,
 Сайратайын, Семетей.
 Асылдык кылсаң, кечерсиң
 Асылдык кылбай сен койсоң,
 Агаңдын башын кесерсиң.
 Туйгундук кылсаң, кечерсиң
 Туйгундук кылбай сен койсоң,
 Тууганың башын кесерсиң».

* Ашепке орусча сөздөн пайдаланылган. Бул ырда «ашыкча» деген маанини берип жатат.

Анда Семен мындай дейт:
 «Куулук-шумдук кылбай — дейт,
 Кулаган ордом салынсын,
 Сарайым кайта жаңырсын!
 Кыйраган чарбак гүл жайнап,
 Талында күкүк чакырсын!
 Таласка малым жайылсын,
 Бөлүнүп айрым багылсын!
 Айчыгы алтын кызыл туум,
 Асмандата асылсын!
 Аткарбасаң ушундай,
 Абыке башың чабылсын!
 Кара нээт Көбөштүп,
 Карды төөдөй жарылсын!
 Арамзада алакчы,
 Жакыптын каны чачылсын!»
 Анда Абыке кеп айтат:
 «Арстаным, Семей, — деп айтат.
 Айтканыңды кылдырам.
 Көңүлүңдү тындырам.
 Устанып барын жыйдырам,
 Теректин барын кыйдырам.
 Сарайыңды салдырам,
 Көз уялып жаткыдай,
 Көргөн элдин баарысы,
 Даңазалап айткыдай.
 Ата конуш журтуңа,
 Айланам, иним, жанып кел!
 Каракаңга калтырбай,
 Каныкейди алып кел!»
 Эки беткей Абыке,
 Туугандыгың билгизди.
 Семетей менен Бакайды,
 Ак сарайга киргизди.
 Алдына килем салдырды,
 Дасторконун жайдырды.
 Майга кошуп бал коюп,
 Кара чайга кандырды.
 Кемегесин ойдуурду,
 Бээ семизин сойдурду.
 Казы, карта, учаны,
 Казанга салып толтурду.
 Бышырып этти тап менен,
 Чаралап ага койдурду.
 Куш тил кылып тууратып,

Туз менен жакшы чыктатып,
 Бакай менен Семетей,
 Балпылдатып алдырды.
 Аш тамакты жеген соң,
 Бал кымызга кандырды.
 Жайлашып эми жатууга,
 Абыке төшөк салдырды.
 Бакай менен Семетей,
 Баш коюп уйку талдырды.
 Муну мындай коюңар,
 Тайбуурулду Семетей,
 Тапканынан угуңар.

СЕМЕТЕЙДИН ТАЙБУУРУЛДУ ТАБЫШЫ

аң агарып атканда,
 Тараза жылдыз батканда.
 Камыштын башы шуудурап,
 Кара каш торгой чурулдап.
 Жап-жаныбар кыбырап,
 Суунун бети чымырап.
 Кырдан кийик кулдурап,
 Ойдо кулун чуркурап,
 Асмандагы жылдыздар,
 Кыбыла көздөй зыркырап.
 Аңтара түндүк тартылып,
 Асмандан түтүн атылып.
 Бакай менен Семетей,
 Баш көтөрүп ойгонду,
 Кийим-аягын кийинип,
 Ордунан туруп козголду.
 Ашыкпаган эрендер,
 Аш-тамагын жай ичип.
 Кара куурдак артынан,
 Кымыз менен чай ичип.
 Көөкөргө салган бал жешип,
 Каймакка бышкан нан жешип.
 Карындарын тойгузуп,
 Казы-карта май жешип.
 Ысыгынан кошпостон,
 Муздагынан элдырган,

Кыял менен аракет
 Дасторконду жыйганда,
 Абыке турду алдырап.
 Семене кылып кызматты
 Эки көзү жалдырап.
 Айкөлдүн уулу Семетей,
 Аттанууга камданды.
 Атадан калган мурасы,
 Бар шайманы шайланды.
 Акөлпөк менен Аккелте,
 Ай далыга жайланды.
 Айбалта менен албарсты,
 Эки жанга байланды.
 Булдурсун¹⁰ менен найзаны,
 Эки колго кармады.
 Айкөл келип калгандай,
 Адамдын баары танданды.
 Көрө албаган кас душман,
 Көзүн басып жалманды.
 Жарактын баарын алган соң,
 Жанына баарын аскап соң,
 Абыке, Көбөш жыгылып,
 Лягына жаткан соң.
 Керүүдөн атты алдырып,
 Үстүнө токум салдырып,
 «Жылкыны барып көрөм» — деп,
 Айылдан чыкты бастырып.
 Ат чабымдан узакка,
 Ала баш жылкы жайылган.
 Он эки катар тай чабым,
 Жерге желе тартылган.
 Жайы-кышы Кең-Колдо
 Жайылып жылкы турчу экен.
 Чекесинен субайды,
 Жылкычы кармап минчү экен.
 Манастын көзү барында
 Семетейге арнаган,
 Атты Бакай билчү экен.
 «Семетей балам келгин — дейт,
 Аралап жылкы киргин — дейт.
 Арналуу атын Тайбуурул,
 Он беш асый бул кезде,
 Кармап аны мингин» — дейт.
 Кыдыртып жинке тизилген,

Каркылдап көккө тизилген,
 Каркырадай, турнадай
 Караса жылкы кара сур.
 Жылкыны жыйып Семетей
 Желеге карай айдады.
 Чуулган түшүп кыргыздар,
 Чогулушуп барганы.
 Кызыл буурул бир жылкы,
 Кыл тийгизбей желеге,
 Аттап кетип калганы.
 Акылман Бакай абакөң,
 Мыйыгында күлдү эми.
 «Тайбуурул ушул экен» — деп,
 Кыялында билди эми.
 «Кубалабай жөн коюп,
 Куржунду балам ачкын» — дейт.
 Аккуланын боолугун,
 Андан издеп тапкын» — дейт.
 Аттан түшүп Семетей,
 Ак куржунду ачыптыр.
 Тогоолоктоп түрүлгөн,
 Боолукту булар жазыптыр.
 Кайындан кылган укурук,
 Карыга Семен алыптыр.
 Атка минип Семетей,
 Тайбуурулга барыптыр.
 Укурукту, боолукту
 Тайбуурулга салыптыр.
 Октоло түшүп Тайбуурул,
 Ордунда токтоп калыптыр.
 Аккуланын поктоосун,
 Алып Бакай чуркады.
 Тааныгандай Тайбуурул,
 Семетей менен Бакайды,
 Сызгенбестен жыттады.
 Алтын ооздук жүгөнгө,
 Ачып оозун ыктады.
 Алдыңкы кашы карк алтын,
 Кийинки кашы чык күмүш.
 Эки каптал эң темир,
 Эптеп кылган акканкы ээр,
 Тайбуурулга чак канкы ээр.
 Жонуна мыктап токушту.

Семетейди колтуктап,
 Мингизип ага коюшту.
 Тайбуурул менен Семетей,
 Табышкандай жарашты.
 Аккула менен Манастай,
 Аңырып эл карашты.
 Буурулду минип зоңкоюп,
 Сыр найза колдо койкоюп.
 Арстан туулган Семетей,
 Алп Манастай олчоюп.
 Балтаны байлап белине,
 Кылычты тагып жанына,
 Аккелтени көзгө атар,
 Асынып ай далыга.
 Эр Семетей шаңданды,
 Эли-журт көрүп жарданды.
 Абыке, Көбөш корккондон,
 Самандай өңү саргарды.
 Буурулду тартып кекейтип,
 Абыкени элейтип,
 Күпүлдөгөн Көбөштүн,
 Көрүнө көзүн челейтип.
 «Айтамын сөзүм уккун — дейт,
 Эсиңе экөөң туткун — дейт.
 Акылман Бакай абакем,
 Арада калыс киши бул.
 Алактабай кебимди ук,
 Абыке, Көбөш эки кул.
 Атам Манас өлгөндө,
 Эл чогулуп көмгөндө,
 Энемди жоодой чапканың,
 Бакайды четке какканың,
 Эсиңерде бар чыгар,
 Эли-журт кантип унутар?
 Алма кезек¹¹ дүнүйө,
 Айланып эсеп кылгызар.
 Кайран энем Каныкей,
 Каныңардан кечерби?
 Эли-журт апуу кыларбы,
 Эси жок эки эсерди?!
 Хан абам Бакай сөзүнө,
 Калайык кулак салгыла.
 Хан атамдын ордуна,
 Хан көтөрүп алгыла.
 Энемди алып келгиче,

Эли-журт аман калгыла.
 Абыке, Көбөш эми экөөң,
 Какшатпай калкты баккыла.
 Катылышкан жоо болсо,
 Кан кылып тишин чаккыла!»
 Анда Абыке кеп айтат:
 «Айтканың болот — деп айтат.
 Калыс болуп калкыңды,
 Башкарамын — деп айтат.
 Алышса душман сен үчүн,
 Ат саламын — деп айтат.
 Кызматың үчүн өзүңдүн,
 Жан саламын — деп айтат.
 Кан төгүшкөн касыңан,
 Кан аламын» — деп айтат.
 Аны угуп Бакай, Семетей,
 Алыска сапар тартты эми.
 Желпинген желге жекени,
 Жекендүү көлдү басты эми.
 Шаркыраган өркөчтөп,
 Шабырлуу көлдөн ашты эми.
 Ала-Көлдүн оюна,
 Ак чокудан бек салган,
 Алты кылым өткүнчө,
 Турар бекен деп салган,
 Арстан Манас баатырдын,
 Күмбөзүнө шаңданган,
 Жетип булар келгенде,
 Аттан түшө калышты.
 Ала келген жетектеп,
 Ак боз бээни чадышты:
 Арбагын сыйлап Манастын,
 Ак күмбөзүн тайышты.
 Бакай менен Семетей,
 Кайтып атка минди эми.
 «Кайыр кош!» — деп Манаска
 Кара жолго кирди эми.
 Андан ары барганда,
 Атасы Манас жайлаган,
 Сапырып сары кымызды,
 Сан миң бээни байлаган.
 Алтын мамы казыктуу,
 Жерге жетип келди эми.
 Желпинген гүлүн Семетей,
 Жыттаймын деп элди эми.

Анда Бакай кеп айтат:
 «Семетей уккуи — деп айтат.
 Атаң Манас башында,
 Абаң Бакай кашында,
 Жайлап жүргөн жер эле.
 Каз канаттап конуучу,
 Ак калпак кыргыз эл эле.
 Бай-жардысы билгисиз
 Баары жогу тел эле.
 Байлыкка толуп белинен,
 Балырлап жаткан эл эле.
 Кымызга бээни байлатып,
 Эңишке эрди шайлатып,
 Тамаша кылып жатуучу,
 Көкбөрү тартып, ордо атып.
 Эки жүз киши аттанса,
 Эки жүз киши түшүүчү.
 Жетиден саба кымызды,
 Бир түшкөн киши ичичү.
 Сары бээден ылгатып,
 Сабасын кызыл ыштатып,
 Атаң Манас ичичү,
 Кымызын балга чайкатып.
 Алымсынбай аларга,
 Аракты кошо кайнатчу.
 Кыдыракей олтуруп,
 Сыр аяк менен айдатчу.
 Көкбөрү менен калган булагы,
 Чыныгы булагы, булагы,
 Майга малкып, малмырап
 Беш бармакка тоюучу.
 Желекти сайып найзага,
 Жез кернейин бакыртып,
 Жеткилед тилмеч ажыга,
 Жети ханды чакыртып.
 Туш-туштан келип кошулуп,
 Туу кайкыган жер ушул.
 Айкөл Манас казатка,
 Аттанып чыккан бел ушул.
 Атаңды душман жеңген жок,
 Алышып пенде эңген жок.
 Өчүгүшкөн душманга,
 Өнөгүн өмүр берген жок.
 Арстан атаң Манастай,
 Ааламга баатыр келген жок».

Баштан өткөн тарыхы,
 Баяндап Бакай болду эми.
 Бедерленген гүл жайнап,
 Белге чыгып конду эми.
 Эртен менен турушуп,
 Аттарын токуп минди эми.
 Агызып терин борбуйдан,
 Ат аябай жүрдү эми.
 Кайнарлуу кара булакка
 Жетип булар келди эми.
 Касиетин булактын,
 Хан абаң айтып берди эми:
 «Башында булак шар эле,
 Ысык булак ал эле.
 Жээгинде анын дүңүйгөн,
 Чоң чынары бар эле.
 Атаң ага сыйынчу,
 Суусуна ысык киринчү.
 Көлөкө болуп Манаска,
 Ыргалып чынар ийилчү.
 Атаң Манас өлгөндө,
 Соолуп калган булагы.
 Жалбырагы саргарып,
 Куурап калган чынары.
 Келгенде өзүң чунагым,
 Агыптыр оргуп булагың.
 Жалбырак жайып жайкалып,
 Чыныгы булагы, булагы,
 Атаң түшүп барышты.
 Сыйынышып чынарга,
 Моюнга камчы салышты.
 Караса кары чынарды,
 Үч ача бүрдөп бөлүнгөн.
 Экөө жашыл, бирөө куу,
 Шыйкырдуу болуп көрүнгөн.
 Ал аңгыча болбоду,
 Ыргалып чынар козголду.
 Шалдырап шамал тийгендей,
 Жалбырактар оштонду.
 «Тилекти балам берди» — деп,
 Бакай абаң кош болду:
 «Булагың оргуп агылды,
 Чынарың жашыл жамынды.
 Арбагы колдоп атандың,

Ачкыдай балам багыңды.
 Чынарга карап үч ача,
 Таңданып Семен сурады:
 «Эки ачасы бүр байлап,
 Эки бакай муну айтат:
 «Кап, балам, бекер сурадың.
 Куураган ача сыры бар,
 Көңүлгө салар убайым.
 Айтсам сага ачыгын,
 Экөө болот жолдошун.
 Бирин адал дос болот,
 Жаралайт бирин, жолборсум.
 Жүргүн, балам, кетели
 Мында туруп жетели.
 Карап жолуң саргарды,
 Каныкейге жетели».
 Бакай менен Семетей,
 Аттанып жана жол жүрдү.
 Каныкейге жетүүгө,
 Ал аябай мол жүрдү.
 Муну мындай таштайлы,
 Чачыкейди Семетей,
 Алганынан баштайлы.

СЕМЕТЕЙДИН ЧАЧЫКЕЙДИ АЛЫШЫ

Бакай менен Семетей
 Ашуу ашып, суу кечип,
 Ат аябай мол жүрүп,
 Өргүбөстөн күнү-түн,
 Отуз беш күн жол жүрүп.
 Каракандын шаарына,
 Келип калды жакындап.
 Алчактатып Буурулду,
 Айнектей түздө закымдап.
 Эртелүү-кеч Каныкей,
 Эрикпей күндү саноочу,
 Карарып күүгүм болгуча,
 Кадалып жолго кароочу.
 Кайран Каныш келаткан,
 Караанга көңүл бөлдү эми.
 Семетей менен Бакайдын
 Келатканын көрдү эми.
 Эли-журтун чакырып,
 Эшикке киши койду эми.
 Кайран Каныш кастарлап,
 Каршы алмак болду эми.
 Бургуйлаган Семетей
 Буурулду чачын бургутуп,
 Алчактата бастырып,
 Атынын башын чулгутуп.
 Чагылгандын отундай,

Туяктан даңкан¹² чачтырып,
 Шаани менен шаңданып,
 Шайбырлата¹³ бастырып,
 Бакай менен Семетей,
 Барганында жакындап,
 Каракан эли аларды,
 Каршы алды кадырлап.
 Көтөрүп аттан алдырды,
 Сар улагын таптырды.
 Сууруп алып өпкөсүн
 Садагасын чаптырды.
 Ак боз бээни таптырды,
 Канжарлап кардын жардырды.
 Анын этин калтырбай,
 Кескилеп итке салдырды.
 Чоң куржунду ачтырды,
 Табактарга салдырды.
 Кызыл алтын, дилдени,
 Баш үстүнөн чачтырды.
 Кайырчы, карып, мискинди
 Карк алтынга кандырды.
 Бар кийинин Семендин,
 Кедейлерге таркатты.
 Ак сарайга киргизип,
 Тайбуурулду байлатты.
 «Кандай сонун жылкы» — деп,
 Каракан элин тандапты.
 Килем салып алдына,
 Дасторконун жайнатты.
 Кант, мейиз төгүп дөдөлөп,
 Кара чайын кайнатты.
 Акылман туулган Каныкей,
 Анан мындай кеп айтты:
 «Акылман Бакай барсыңбы?
 Аман-эсен, саксыңбы?
 Саргарган көп сагынып,
 Канышты эске алдыңбы?!
 Эсен-аман жүрдүңбү?
 Эстеп мени келдиңби?!
 Алдыңа барган балама,
 Акыл-кеңеш бердиңби?
 Баштап алып баланды,
 Хан Жакыпка бардыңбы?
 Абыке менен Көбөштөн,
 Абдан эсеп алдыңбы?»

Аярлык кылып алдаса,
 Аландап кайта жандыңбы?
 Арстандан калган белегим,
 Найзага сайган желегим.
 Салкын болуп аптапта,
 Саябан болор терегим.
 Кайран жерди көрдүңбү?
 Кагылайын, Семейим!
 Атаң Манас өлгөндө,
 Абандын көрдүм пайдасын.
 Атаңдай аны сыйлагын
 Ак батасы жалгасын.
 Хан Жакыпка бардыңбы?
 Калбаны ага салдыңбы?!
 Атаңдан калган жабдыкты,
 Алардан тартып алдыңбы?
 Абыке менен Көбөшкө,
 Алдатып же жандыңбы?
 Падышам мүлкүн көрсөтчү,
 Басайын санаа — кайгымды?!»
 Анда Бакай кеп айтат:
 «Канышым уккун! — деп айтат.
 Жакыпты жакшы жайладым,
 Жашында жерди майладым.
 Абийрин төгүп айрандай,
 Кара көзүн кандадым.
 Баланды Каныш баштадым,
 Айла акылга маштадым.
 Абыке менен Көбөштү,
 Алдына жыгын таштадым».

Анда Семен кеп айтат:
 «Энекем уккун — деп айтат.
 Атамдан калган жабдыктын,
 Алып келдим баарысын.
 Кармап миндим Буурулдай,
 Арираган мага чалышын.
 Атама барып сыйындым,
 Аягына жыгылдым.
 Абыке менен Көбөшкө
 Ант — убада кылдырдым.
 Ураган ордон салынат,
 Кулаган сарай жаңырат.
 Кыйраган чарбак гүлдөнөт,
 Мал, пулун көлгө алынат.
 Алтын такта, энеке,

Арман — мунун арылат.
 Каныбыздан кечсең — деп,
 Абыке — Көбөш жалынат».

Каныкей анда кеп айтат:
 «Семетей уккуп! — деп айтат.
 Айланайын, кулунум,
 Агарып чачым курудум.
 Абыке, Көбөш, Жакыптын,
 Сен билбейсиң шумдугун.
 Ботодой боздон ыйладым,
 Сен үчүн жаным кыйнадым.
 Абыке, Көбөш, Жакыптын,
 Көрбөдүм ырай кылганын.
 Оймук болгон көзүмдү,
 Өлтүрмөк болгон өзүңдү.
 Ыраазы болбойм сүтүмө,
 Албасаң менин сөзүмдү.
 Көкөйдөн кеткис ыр кылган,
 Көңүлдөн кеткис чыр кылган.
 Ордомду чаап тентитип,
 Сөөгүмөн кеткис сыр кылган.
 Жашымды кантип эзейин,
 Жалганда кантип кечейин.
 Алардын канын кеч десен,
 Акырет балам кетейин.
 Көрө албаган өзүңдү,
 Көзүн оюп тешейин.
 Падиналык талардан
 Келберсенген бектердин,
 Кесири болсо көрөйүн.
 Аларды алдын өлтүрүп,
 Ачан кийин өлөйүн.
 Алданып балам кетипсиң,
 Арамдыгын элебей.
 Аларга менде шапкат жок,
 Аяп койчу кенедей».

Анда Семен кеп айтат:
 «Айланам энем! — деп айтат.
 Алдымда минген бууданым,
 Абыке, Көбөш тууганым.
 Тууганды өзүм өлтүрсөм,
 Анда менин урганым.
 Абыке, Көбөш ант бузса,
 Анда карап турбагын.

Көбөштүн көзүн тешкениң,
 Абыке башын кескениң.
 Какбаш Жакып атамдын,
 Кан кылып боорун эзгениң.
 Арамдык ойго албаса,
 Айтканым түгөл камдаса,
 Кызматы менен энеке,
 Кылмышын өткөн актаса,
 Өлтүрсөң болбос өчөшкөн,
 Өчтүгүн алар таштаса,
 Эгерде андай болбосо,
 Эсерлигин койбосо,
 Антынан аттап туугандык,
 Арамдык жолун жолдосо,
 Канын ичкин энеке,
 Кастыгын дагы ойлосо».

Каныкей угуп кош болду,
 Жүрөгү күйүп чок болду.
 Абыке, Көбөш, Жакыптан,
 Кек алууга октолду.
 Аңгычакты Каракан,
 Кырк-элүү бээни сойдуруп,
 Эли-журтун жыйдырып,
 Этке-майга тойдуруп.
 «Семетейдин тою — дейт,
 Чачыкейдин ойну — дейт,
 Отуз күн оюн, кырк күн той»

Элиме айтам датым — дейт,
 Таяталык карзым, — дейт.
 Үйлөп коюу жээнимди,
 Ата ордуна акым — дейт.
 Темиркан менен Шаатемир,
 Экөө менин иним — дейт.
 Башынан бери бар ишти,
 Аксакал болуп билем — дейт.
 Чачыкейди Манастын,
 Уулуна мен берем — дейт.
 Айкөлдөн калган туяктын,
 Калың малын жебейм — дейт.
 Үстүнө үй тигем — дейт,
 Айдагын мал берем — дейт.
 Кара хандын айтканын,
 Кабыл алды баарысы.
 Тойго келди калбастан,

Жашы менен карысы.
 Каныкей, Бакай кеңешти,
 Акылга акыл теңешти.
 Каракан берген кара олпок,
 Түшүп берген боз жорго,
 Тапшырууга келишти.
 Каракандын алдына,
 Кара олпокту койгону,
 Тартуу кылды жоргону,
 Олпок менен тулпарды,
 Алып келип бергенге
 Ага-ини хандар кубанды.
 Куда, бажа болууга,
 Каныкей атасынан суранды.
 Каныкей менен хан Бакай,
 Чоң куржунду ачтырды.
 Караканга калыңга,
 Кырк миң алтын тапшырды.
 Күнчүлүк алыс жолго айдап,
 Тойго күлүк чаптырды.
 Көк мейкинди чаңдатып,
 Көкбөрү улак тарттырды.
 Кердирип аркан ат чабым,
 Кийитти арбын кийдирди.
 Чачыкейге Шаатемир,
 Ак өргөөсүн тиктирди.
 Карасаң көзүң уялат,
 Күн чагылып нурланат.
 Ырчылар мактап ырдаган,
 Желбоосу жез чынжырдап.
 Алтын менен сырдаптыр,
 Жибек менен чырмаптыр.
 Жыгачын кызыл сырдаган,
 Жибектеп чийин чырмаган.
 Бастыргычы дейилда,
 Төрт эли кундуз кармаган.
 Төтөгөнүн этегин,
 Камка¹⁴ менен жээктеген.
 Керегесин көктөбөй,
 Сары жез менен тээктеген.
 Босогосу алтындан,
 Күн чагылып жаркыган.
 Түндүгү күмүш калайдан,
 Көрүнөт көзгө далайдан.
 Чачыкейдин жанына

Чак келип адам барбаган.
 Семетейге берүүгө,
 Каракан ичтен камдаган.
 Алтымыш нарга жүктөтүп,
 Сарамжалын шайлаган.
 Кырк кенизек, кырк жигит,
 Кул, күндүккө арнаган.
 Төрт миң беш жүз жылкыны,
 Эңчиге бөлүп айдаган.
 Мына минтип Каракан,
 Каныкей көөнүн жайлаган.
 Колуна мылтык карматты,
 Кошуундарын жандатты.
 Бир жүз төксон кишиге,
 Эңчи малын айдатты.
 Жол керегин даярлап,
 Бүткөрүптүр, Каракан.
 Алтымыш күндүк азыгын,
 Төп бериптир, Каракан.
 Келеңгер¹⁵ чачпак, кең соору,
 Кош каркыра олоң чач.
 Орто бойлуу, алма баш,
 Кырдуу мурун, кыйгач каш,
 Келбеттүү сулуу Каныкей,
 Алтымыш нарды жетелеп,
 Кетип барат Таласка,
 Кең-Колдун жолун төтөлөп.
 Буулумдан ичик кийгени,
 Жыбылжып жорго мингени,
 «Кош, аман бол, ата!» — деп,
 Кара жолго кирди эми.
 Манастын уулу эр Семен,
 Бала жолборс эр немен.
 Арстандын уулу эр Семен,
 Кайгырбаган эр немен.
 Бакайды ээрчип шалкылдап,
 Кетип барат калкылдап.
 Алдындагы Тайбуурул,
 Арыш керип алкылдап,
 Алтындан кылган сагасы,
 Чагылып күнгө жалтылдап.
 Абаң Бакай сакалы,
 Ак күмүштөй жылтылдайт.
 Астындагы боз жорго,
 Аяр менен кылтылдайт.

Туягын жерге мылгытып,
 Кулжадай башы кылтылдап.
 Тумарын көккө ыргытып,
 Кундуздай жүнү жылтылдап.
 Астындагы боз жорго,
 Арыш керип шалкылдап.
 Абаң Бакай баратат,
 Асаба колдо калкылдап.
 Күндүз, түнү жол басып,
 Ат аябай мол басып.
 Отуз беш күн болгондо,
 Кең-Колго келди бел ашып.
 Аттан түшүп Манастын,
 Күмбөзүнө сыйынды.
 Топурагын кучактап,
 Кайран Каныш жыгылды.
 Бакай баштап баарысы,
 Буркурап ыйлап тыйылды.
 Ала келген жетелеп,
 Ак боз бээни чалышты.
 Арбагын сыйлап Манастын,
 Ак күмбөзүн тайышты.
 Аттанып андан жөнөдү,
 Салдырган Манас коргонго.
 «Киребиз» — деп, Семетей
 Жаңыланган ордого.
 Баатырдын сайган багына,
 Төрт-Көлдүн төмөн жагына.
 Жакындашып барганда,
 Төрөңдүн салган тамына.
 Көчтү көрүп көр Көбөш,
 Көөлөтүп жерди каздырды.
 Мылтык алып колуна,
 Кара боюн жашырды.
 Семетейди атууга,
 Милтеге от жактырды.
 Аткап кезде Тайбуурул,
 Жалт берип жанга жаздырды.
 Үстүндөгү Семетей
 Учуп кете жаздады.
 Жаалы катуу Семендин,
 Жаалысы¹⁶ жаман кармады.
 Арам нээт Көбөштү,
 Ач албаре менен жайлады.
 Чаап таптап Көбөштү,

Чалбаркаган Семетей,
 Ордого жетип барганы.
 Чыйырды менен Каныкей,
 Жабырап кеби салганы:
 «Абдан тында, кулунум,
 Абыке сени алдады.
 Тукурбаса Абыке,
 Көбөш сени атабы?
 Боз ала топо, чаң болуп,
 Орго Көбөш жатабы?
 Бар акылды үйрөткөн,
 Какбаш Жакып атасы.
 Ойлоп көргүн Семетей,
 Айткандын жок катасы.
 Убактысын өткөрбөй,
 Абыкеге баргынын.
 Ага кошуп какбаштын,
 Башын кесип салгының!»
 Семетей анда кеп айтат,
 «Энекелер!» — деп айтат.
 Эрен туулган эр неме,
 Энесине жеме айтат:
 «Чоң атам Жакып карыптыр,
 Акылынан тайыптыр.
 Узак өмүр көрө албайт,
 Араң жаны калыптыр.
 Айтканын актап Абыке,
 Сарайды мыктап салыптыр,
 Качан келет ниним — деп,
 Мени күтүп калыптыр.
 Атам менен аталам,
 Атыным калсам душманга,
 Аркамда турат караандаш.
 Жаманы кастык кылды — деп,
 Жакшысына тийбеймин.
 Арбагын сыйлайм атамдын,
 Айланайын энелер,
 Айтканыңа кирбеймин».
 Алар антип жатканда,
 Сары абаң келди калдандап,
 Ашып-шашып далдандап.
 Сүйлөй албай энтигип,
 Таноолору барбандап:
 «Ой, Семетей, карагым,
 Карагым мени карагын!

Атаң Жакып айлына,
 Андоочулап барганым.
 Барганыма жараша,
 Байкап кебин андадым.
 Угуп турду кулагым,
 Кулак түрчү чунагым.
 Мен барсам Жакып үйүндө,
 Абыкеге кеп айтты:
 «Семетейди Көбөшүм,
 Атып келет — деп айтты.
 Канын ичип тынайын,
 Кара мүртөс туулган,
 Семетейдин кегин артты.
 Каныкей, Бакай, Чыйырды
 Калтырбастан бирин да,
 Кардын жаргын — деп айтты,
 Бир айтпастан көп айтты.
 Тыңшап туруп Абыке,
 Тири шумдук нээни айтты:
 «Кам болбой, ата, жата бер,
 Айласын анын табамын.
 Абалтан курган тузак бар,
 Абыкедей баландып,
 Алдап жүрүп жетимдин,
 Башына дүмөк саламын».
 Деп, ошентип Абыке
 Арамдыгын билгизди.
 Адалдык көөнү канаке,
 Агартпайт окшойт сиз, бизди».
 Семетей угуп арданды,
 Ачуусу келип каарданды.
 Оңдоп оозун ачкынча,
 Оюнда кебин айткынча,
 Чыйырды ыйлап чыркурап,
 Каныкей ыйлап буркурап.
 Бакай менен Сары таз,
 Кошо ыйлап чуркурап:
 «Уктунбу, Семен, нээ дейсиң?
 Канча айтсак сөзгө кирбейсиң.
 Абыке, Жакып кастыгын,
 Алигиче билбейсиң.
 Бейкуттук кылсаң сен мындай,
 Кара көздү оет бейм.
 Кан какшатып бир күнү,
 Териң тетир соет бейм.

Алдап сага кас кылып,
 Аркаңда биздей шордууну,
 Темселетип коет бейм.»
 Эр Семетей турбады,
 Эзелки жини кармады.
 Алдаганын Абыке,
 Эми эсине алганы.
 Жакыптын үйүн бет алып,
 Кара чаар жолборстой,
 Чамынып жөнөп калганы.
 Абаң Бакай, Сарытаз,
 Артынан бирге барганы.
 Эшикке жетип Семетей,
 Аттан түшө калганы.
 Абыке чыкты аңгыча,
 Шамшары колдо кармалуу.
 Ошондо Семен ойлоду,
 «Эки энем, Бакай айткан кеп.
 Сарытаз айтып жаткан кеп.
 Жалганы жок чынбы — деп.
 Жалган болсо айткан кеп,
 Абыке менин алдыман,
 Шамшар алып чыкбас» — деп.
 Ачуусу менен Семетей,
 Ачалбарс колго алганы,
 Абыке ооз ачкыча,
 Айлантып чаап калганы.
 Сарытазга Бакай хан,
 Жакып жакты көрсөтүп,
 Көзүн шилтеп салганы.
 Калдастаган Сарытаз,
 Какжандаган Жакыптын,
 Башын кесип алганы.
 Мына ошентип берендер,
 Абыкени аймады.
 Жакып канды жайлады.
 Каршыланкан шумдардын,
 Канына балта майлады.
 Каныкейдин ичинде,
 Калбады эми арманы.
 Көбөштү көргө киргизди,
 Көкжалдыгын билгизди.
 «Элдин кегин алды» — деп,
 Семетейге ат калды.
 Айтылып журтта жат калды.

КЫРК ЧОРОНУН КЫРЫЛЫШЫ

Семетей келип Букардан,
Кас душманын жексендеп,
Коргонуп кайра салдырып,
Ордосун тигип беледеп.
Кырк чоросу атамдын
Жаткан эле келер деп.
Кырктын башы Кыргылчал,
Кырк чорого кеп айтат:
«Атасы менен агасын,
Семетей сойду — деп айтат,
Бизге кылбайт жакшылык,
Качалы» — деп бек айтат.
Кечөө Манас өлгөндө,
Эл чогулуп көмгөндө.
Абыке, Көбөш, хан Жакып,
Хан Манастын мал-мүлкүн,
Камчыга ченеп бөлгөндө.
Кырк чоро барбай калбадың,
Каныкей көзүн кандадың.
Чабуул салып ордого,
Чарбагын тепсеп чандадың.
Сарайын бузуп чаккансың,
Каныкейди чапкансың.
Семетейдин бешигин,
Көкбөрү кылып тарткансың.
Бакайды четке каккансың,

Башын айра чапкансың.
Семетейди атканда,
Милтеге отту чаккансың.
Кызыл көз Бакай ой ойлойт,
Кырк чоро сени жөн койбойт.
Башыңда эми чоролор,
Кылыч менен камчы ойнойт.
Бекер жүрбөй куу сакал,
Күн эсептеп, ай санап,
Көрдүңөр эле жатканын.
Букардан келсе Семетей,
Жолунан тосуп тапканын.
Ээрчитип алып далбактап,
Элди аралап чапканын.
Алып келип баланы,
Абыке, Көбөш, Жакыптын,
Амалын аптнп тапканын.
Уу берди сага Жакып — деп,
Бузуп сөздү айтканын.
Үйрөтүп акыл балага,
Жая салып, жай айтып.
Абыке, Көбөш аларга,
Жоо куралын кийгени.
Тайбуурул кармап мингени.
Бурулбастан Сарытаз,
Букарга чейин киргени.
Баарысы Бакай акылы,
Семетей аны билеби?!
Караканга кайындап,
Чачыкей алып келгенин,
Каныкейге үйрөтүп,
Билбемиш болуп Бакайын,
Абыке, Көбөш, Жакыпты
Жалмап-жутуп ийгенин.
Бул олтурган кырк чоро,
Эчтемени билбейсиң.
Баш көтөрдү кулак сал,
Баарың көргө киресиң.
Айлыңды Жакып таласа,
Кошо келген чоролор,
Аз келгенени аңаса,
Койду — деп сага жолобой.
Жакшылык сага кылбайт — деп,
Бузуп айтат ошондой.
Куйткулап жүрүп Бакайын,

Түбүңө жетет тим койбой.
 Долу катын Каныкей,
 Жок жерден жабат жалааны.
 Жоготбосоң чорону,
 Мени жогот, балам — деп,
 Чыйырды салат калбаны.
 Өчөшкөн болуп аларга,
 Семетей кырып салбайбы?
 Барындын ишин бүткөн соң,
 Байпак сакал Бакайың,
 Эми тындым дебейби?
 Семетейден өлсөңөр,
 Силерди бирөө тергейби?
 Чоң атасы Жакыпка,
 Абыке, Көбөш агага,
 Моюбаган Семетей,
 Моюшабы силерге.
 Кара мүртөз балага,
 Каныкей, Бакай үйрөтүп,
 Өлтүртүп коет жөн эле.
 Көптөн акыл табалы,
 Көрүнүп турган бул ишке.
 Кабылан Манас барында,
 Кайраттуу болдуң баарыңар.
 Абыке, Көбөш тушунда,
 Билгини колго алдыңар.
 Бүгүн билги Бакайда,
 Балакетке калдыңар.
 Кызыл көз болгон Бакайдын,
 Ичи заар болучу.
 Түйгүзбай айтып, жылмайып
 Сөзү заар болучу.
 Какжаңдаган Каныкей,
 Өзү заар болучу.
 Жетилгенде Семетей,
 Ач жолборстой жойлойт, бу.
 Баарыбызды чогултуп,
 Түбүңдө аман койбойт, бу.
 Абыке, Көбөш, Жакыпка,
 Алдан туруп жасатып.
 Ичин кызыл сырдатып,
 Тышып аннак бордотуп.
 Жаңыртып алып сарайып,
 Кара мүртөз Семетей,
 Кан кылып берди сазайып.

Чыбыт, Кочкор экөөңөр,
 Адыбай, Көлбай төртөөңөр,
 Кырк чоро сенин баарыңды,
 Чакыртып келдим бул жерге,
 Кенеш, кебим салууга.
 Тоёбу адам өмүргө,
 Кыябы өзүн өлүмгө?
 Каныкей, Бакай, Чыйырды,
 Бизге жапчу жалааны,
 Түйүп койду көңүлгө.
 Астында сиздер кетсөңөр,
 Кутулар жерге жетсөңөр.
 Мен барамын артыңдан,
 Башка жакка кетели,
 Мында туруп нетели.
 Короодон чыгып кулжундан,
 Койгулашсак балага.
 Өлтүрүп таштап Семетей,
 Көмдүрбөй таштайт талаага.
 Чогулушсак бир жерге,
 Кайта келип көрөбүз
 Жеткирсе бизди санаага.
 Туруп берсек кулуюп,
 Кулакты кесет мүлүйтүп.
 Боорду жарып өт алат,
 Көрүнө чукуп көздү алат.
 Жоруга жоток талатат,
 Тарпынды жолго ташташат.
 Бакай менен Каныкей,
 Жилигинди чактырат.
 Жиңкининди катырат.
 Арканга байлап астырат,
 Азабынды тарттырат.
 Каныкей өзү жакыр күң,
 Күн бербейт бизге катыгун.
 Чымырканган Чыйырды
 Чырды таан жок жерден,
 Айттырып алат сырынды.
 Күндө бирден жоготуп,
 Күрпүлдөгөн Семетей,
 Таан турат ыгыңды.
 Көн жашаган карың бар,
 Жаңы өспүрүм жашың бар,
 Калбайт тирүү жаныңар,
 Тилимди алсаң баарыңар.

Качын жолго салыңар!
 Семетей барса аркаңдан,
 Жөөт кебин салуучу.
 Жайкап айтып баруучу,
 Буулум тонун жабуучу,
 Буурул атын тартуучу,
 Бийлик сенде болсун — деп,
 Бирден-бирден айтуучу.
 Кошо келсең Таласка,
 Билмексен болуп жатуучу.
 Каныкей, Бакай, Чыйырды,
 Кар жилиңиң чагуучу.
 Кошулбасаң бул сөзгө,
 Козголуп чыксаң Таластан
 Алдап айтса сүйүнүп,
 Өлтүрөм десе күйүнүп,
 Таласка кайта келбегин.
 Иритип ишти кокустан,
 Ичтеги сырды бербегин».

Кыргызчал кебин укканы,
 Эшикке баары чыкканы.
 Төрт-бештен болуп кужулдап,
 Бузуктун кебин жактады.
 Удургушуп булуттай,
 Жүрөр жолун таппады.
 «Биз ушинтип калдык» — деп,
 Же бирөөгө айтпады.

Балакеттер чогулуп,
 Шайтандын изин басканы.
 Кечке чейин камынып,
 Туйгузбастан көп элге,
 Түндө жолго салганы.
 Бирден тулпар байлалуу,
 Маанастан бери карата,
 Баарысы тегиз камдалуу.
 Жембаштыгы манаттан,
 Урушка минчү аттарын,
 Кындырдай кылып жадаткан.
 Кыргызчал баштап кырк чоро.
 Калбай качты Таластан.
 Качкан менен иши жок,
 «Кырк чоро мында келбейт» — деп,
 Семетейдин ичи от.
 Кабар болду аңгыча,
 «Качыптыр» — деп, кырк чоро.

Адам да жок, мал да жок,
 Калыптыр куру кырк короо.
 Кабар алып чабуулдап,
 Ат изин көрүп бел жактан.
 Ачуусу келип Семетей
 Жоо жарагын шайланып,
 Кууп жөнөдү арт жактан.
 Астындагы Буурулдун,
 Борбуйдан тери куюлду.
 Кырк чоронун канына,
 Кочкор ата жуурулду.
 Жете барып эр Семен
 Бала жолборс эр немең.
 «Топ экен» — деп, жазганбай
 Тосуп чыкты көлдөлөң.
 Атасы башка душмандай,
 Одурандап кетпеди.
 Атасы Манас бир жүргөн,
 Оорукта жатчу бектерди,
 Урмат кылып Семетей
 Кеп айтууга беттеди:
 «Айланайын, агалар,
 Артыңан келди балаңар.
 Кай тарапка бет алып,
 Кайгуулдап жөнөп калдыңар?
 Кармашар бизге жоо барбы?
 Кечөө эле келдим Кең-Колго,
 Көөнүңөр менден изэ калды?!
 Карк этип катуу айттымбы?
 Жазыксыз камчы чаптымбы?
 Айыбым болсо айткыла!
 Силерге кылмыш тактымбы?!
 Өлгөндөр эчак өлүптүр,
 Өрнөгүн эли көрүптүр.
 Өлгөндөн калган балдарды,
 Түп көтөрө алыпсың.
 Ата журттан жүз үйрүп,
 Аттанып жөнөп калыпсың.
 Абыке, Көбөш, Жакыпты,
 Ачалбарс менен сойгондо,
 Эскимди алып эсиме,
 Кегимди кууп ошондо,
 Көөнүм башка болгондо.
 Атамды көргөн кырк чоро,
 Бүзүштө элем ишиңер.